

จากวิทยาทาน สู่การผลิตและจำหน่ายสินค้า: ความปั่นป่วนของอุดมศึกษา

จัดพิมพ์โดย
สถาบันคลังสมองของชาติ

เจตนา นาควัชระ

สารบัญ

หน้า

ABSTRACT	๒
บทนำ: หลักการทั่วไปของอุดมศึกษา.....	1
ว่าด้วย “ครู” และ “วิทยาทาน”	9
ไม่ใช่ทั้งอาศรมหรือหอคอยางช้าง ไม่ใช่ทั้งโรงงานผลิตสินค้า	17
ความเปลี่ยนแปลงของอุดมศึกษา พินิจด้วยการเปรียบเทียบมโนทัศน์แบบ ประเพณีกับมโนทัศน์ของยุคใหม่.....	26
บทสรุป: มีทางออกหรือไม่สำหรับอุดมศึกษายุคใหม่	55
ประวัติผู้เขียน.....	64

ABSTRACT

From Selfless Giving to Commodification: The Dilemma of Higher Education

Chetana Nagavajara

The assumption that the Humboldtian university has outlived its usefulness is gaining ground. In its stead has come an adoption of a thoroughly utilitarian approach to higher education. The diminishing state support has forced the university to resort to income generation in various forms, while the label of non-profit organization is being willy-nilly retained. The obliteration of the dividing line between expediency and legitimate permanent practice has set in soon enough, and with the advent of modern management the university is having a grand time turning itself into a profitable enterprise. That the university is heading towards a commodification of education is substantiated in this study by a comparison between traditional and current concepts (in English) employed in university circles (totaling 37 cases), which the author individually analyzes. Teaching, once a noble act of selfless giving, has been integrated into a revamped organizational system, whereby marketability reigns supreme. No longer a community of scholars propelled by intimate teacher-pupil relationship as well as collegiality, higher education is being operated like a business or industrial entity under rigid quality-control mechanisms. The study maintains that the Humboldt model and the Thai “Wat Pho Model”

(represented by the Stone Inscriptions) are not anachronistic, for they are based on a democratic spirit and a principle of freedom to choose what responds to the needs of individual learners. The introduction of IT has not made the role of the teacher redundant; on the contrary the teacher's responsibility in guiding his/her pupils through the ever-expanding knowledge base has to be that of instilling a new skill of "learning how to learn".

จากวิทยาทานสู่การผลิตและจำหน่ายสินค้า:

ความปั่นป่วนของอุดมศึกษา

เจตนา นาควัชระ

บทนำ: หลักการทั่วไปของอุดมศึกษา

บทความนี้เรียบเรียงจากการบรรยายในกรอบของหลักสูตรหนึ่งที่สถาบันคลังสมองของชาติจัดขึ้น อันเป็นหลักสูตรสำหรับคณบดีจากสถาบันอุดมศึกษาต่างๆ มีชื่อว่า “Deans for Change” ซึ่งเป็นการจัดหลักสูตรขึ้นเป็นครั้งที่ 3 โดยใช้ชื่อย่อว่า DFC3 เนื่องจากหลักสูตรนี้มีวิทยากรส่วนหนึ่งเป็นชาวต่างประเทศ และมีการเดินทางไปศึกษาดูงานในสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน หัวข้อการบรรยายจึงกำหนดไว้เป็นภาษาอังกฤษทั้งหมด ผู้เขียนได้บรรยายเป็นภาษาไทยโดยใช้หัวข้อภาษาอังกฤษว่า “From (Selfless) Giving to Commoditization: The Dilemma of Higher Education” เมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2556 ทิศทางของการบรรยายเป็นไปตามการหารือกับผู้อำนวยการสถาบันคลังสมองฯว่า ควรจะเน้นเรื่องของหลักการอุดมการณ์ และอุดมคติของอุดมศึกษา เพราะเนื้อหาของหลักสูตรส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการบริหารจัดการ และเทคนิควิธี เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่าเป็นไปในรูปแบบของ “nuts and bolts” จึงน่าจะมีการตั้งประเด็นไปในทิศทางอื่นบ้าง ซึ่งผู้เขียนก็ได้พยายามที่จะสนองตอบ

ปัญหาอุดมศึกษาที่นำมาอภิปราย ส่วนหนึ่งเป็นประสบการณ์ของไทย แต่เท่าที่ผู้เขียนได้มีโอกาสศึกษาระบบอุดมศึกษาของซีกโลกอื่น โดยเฉพาะซีกโลกตะวันตก ทั้งที่ได้สัมผัสโดยตรง และที่ได้ศึกษาจากข้อมูลอื่นๆ ก็ปรากฏว่าปัญหาส่วนใหญ่เป็นปัญหาที่พ้องกัน อาจจะเรียกว่าพ้องกันในระดบนานาชาติ

เลยทีเดียว¹ การที่ผู้เขียนมีความใกล้ชิดกับอุดมศึกษาเยอรมัน ซึ่งพยายามจะปรับตัวให้เข้ากับระบบของประเทศที่พูดภาษาอังกฤษ นับว่าเป็นประโยชน์ ทั้งนี้ เพราะกลุ่มคนที่ดีที่สุดที่เข้ารับการฝึกอบรมทั้ง 3 รุ่น ได้มีโอกาสไปศึกษาดูงานในเยอรมนี ทำให้ทั้งผู้บรรยายและผู้ฟังมีฐานข้อมูลร่วมกันในส่วนหนึ่ง สิ่งที่ผู้เขียนพยายามจะเน้นก็คือ คนไทยเราเองมีปรัชญาการศึกษาที่ค่อนข้างจะมั่นคง ซึ่งแม้จะมีได้เขียนไว้เป็นเอกสารที่เป็นระบบ แต่ก็อาจจะสกัดออกมาได้จากประสบการณ์ของเราเอง ปรัชญาการศึกษาที่ว่านี้อาจจะไม่ประสมกลมกลืนกับแนวคิดอุดมศึกษาตะวันตกในทุกกรณีไป แต่ก็มีหลายๆ กรณีที่พ้องกัน เช่น แนวคิดของนักปราชญ์และนักบริหารการศึกษาชาวเยอรมัน วิลเฮล์ม ฟอน ฮุมโบลด์ท์ (Wilhelm von Humboldt: 1767–1835) ซึ่งถือได้ว่าเป็นบิดาแห่งอุดมการณ์อุดมศึกษาของยุคใหม่ ซึ่งแผ่อิทธิพลไปทั่วโลกนับตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ดังที่ผู้เขียนจะได้อภิปรายต่อไปในบทที่ว่าด้วย “ไม่ใช่ทั้งอาศรมหรือหอคอยางาซ้าง ไม่ใช่ทั้งโรงงานผลิตสินค้า”

การที่ระบบอุดมศึกษาของไทยยึดประสบการณ์ตะวันตกเป็นแบบอย่าง น่าจะถือได้ว่าเป็นโชคในลักษณะหนึ่ง เพราะอุดมศึกษาตะวันตกได้ผ่านร้อนผ่านหนาวมามาก และก็ลองผิดลองถูกมามากเช่นกันเป็นเวลาต่อเนื่องกันมากว่า 800 ปี ซึ่งในที่สุดพวกเขาก็ได้พบแก่นแท้ของการศึกษาชั้นสูง (คำที่เรียกเป็นภาษาตะวันตก แม้จะมีการที่ใช้คำที่ต่างกันไปบ้าง แต่ก็เป็นการคิดไปใน

¹ ผู้เขียนได้นำประเด็นบางประเด็นจากบทความฉบับนี้ไปสอดแทรกไว้ในปาฐกถาภาษาอังกฤษ ในหัวข้อ “University as Performance: A Thai Case Study” ซึ่งแสดงที่ International Research Centre “Interweaving Performance Cultures”, Free University Berlin เมื่อวันที่ 24 กันยายน 2556 ปรากฏว่าผู้เข้าร่วมฟังปาฐกถาซึ่งมาจากหลายประเทศยืนยันว่าปัญหาดังกล่าวส่งผลกระทบต่อสถาบันอุดมศึกษาในประเทศของเขาด้วย

ทำนองเดียวกัน ภาษาอังกฤษใช้คำว่า higher education ซึ่งดูจะมีพลวัตอยู่ในตัว คือสูงขึ้นเรื่อยๆ [อย่างไม่มีวันรู้จบ] ในขณะที่ฝรั่งเศสไม่ลังเลที่จะพูดถึงของสูง คือ l'enseignement supérieur ในขณะที่เยอรมันกล่าวแบบกำปั้นทุบดินว่าเป็นโรงเรียนชั้นสูงคือ Hochschule ไทยเราดูจะใกล้เคียงกับฝรั่งเศสและเยอรมันมากกว่าอังกฤษ แต่ก็สร้างความขลังให้กับตนเองได้ด้วยการยืมรากศัพท์ภาษาสันสกฤตมาใช้ นักคิดตะวันตกไม่ลังเลที่จะกล่าวว่าอุดมศึกษามุ่งสร้างความรู้และปัญญาอันจะนำมาซึ่งความผาสุกแก่มวลมนุษย์ อันที่จริงฮูมโบลต์ซมีใช้ต้นทาง แต่เป็นปลายทางของอุดมคติและอุดมการณ์อันสูงส่งนี้

อุดมศึกษาไทยไม่มีเวลาเป็นศตวรรษที่จะบ่มเพาะตัวเอง เพราะเราสร้างมหาวิทยาลัยขึ้นมาเพื่อฝึกคนรุ่นใหม่ที่จะต้องมียุทธศาสตร์และความชัดเจนในเชิงปฏิบัติ เพื่อจะได้ปรับปรุงบ้านเมืองให้ทันสมัยพอที่จะดำรงความเป็นเอกราชไว้ได้ โดยไม่เพลี่ยงพล้ำเช่นประเทศเพื่อนบ้านที่ตกไปเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตกกันหมดโดยไม่มีข้อยกเว้น เราสั่ง “ของนอก” เข้ามาใช้ โดยไม่มีเวลาที่จะทำความเข้าใจกับต้นกำเนิดหรือแม้แต่จะย่อยความรู้แบบตะวันตก² และในขณะเดียวกันเราเองก็ไม่มีเวลา หรือไม่ใส่ใจที่จะย่อยภูมิปัญญาของเราเองให้มาเป็นเนื้อหาที่เหมาะสมกับอุดมศึกษาได้ กล่าวได้ว่าสถานการณ์บีบบังคับให้เราต้องยืมหรือซื้อเครื่องมือตะวันตกมาสร้างคน 90 กว่าปีผ่านไป เรามิได้หยุดอยู่กับที่ เรามีนักคิดที่พยายามสร้างความชัดเจนให้แก่วงการของเราเองว่า สิ่งใดเป็นมาตรการชั่วคราวซึ่งเราไม่ควรเหมาเอาว่าเป็นสัจธรรมอันเป็นอกาลิโก ทั้งนี้ได้มีความพยายามที่จะปรับเปลี่ยนหรือเสริมเติมแนวคิดที่มุ่งประโยชน์ใช้สอย

² ผู้เขียนได้รับแนวคิดนี้มาปรับให้เข้ากับแนวทางหลักของบทความจาก ศาสตราจารย์พิเศษ ดร. เอกวิทย์ ณ ถลาง

(utilitarianism) ที่ติดมากับต้นกำเนิดของอุดมศึกษาไทย โดยนำความคิดเรื่องการสร้างปัญญาเข้ามาใช้ในการสร้างมหาวิทยาลัยใหม่ ดังเช่นในกรณีของนักคิดด้านการศึกษาที่โดดเด่นที่สุดของเราคือ ศาสตราจารย์ ม.ล. ปิ่น มาลากุล ผู้ซึ่งนำแนวคิดของฮูมโบลต์ในด้านของอุดมศึกษาที่มุ่งปลูกและปลูกปัญญา มาผนวกกับการสร้างบุคลิกภาพแบบออกซฟอร์ด (Oxford) และเคมบริดจ์ (Cambridge) รวมเข้ากับการสร้างความสำนึกด้านศิลปวัฒนธรรม อันรวมถึงการปลูกฝังความสำนึกในคุณค่าของวัฒนธรรมไทย โดยได้นำอุดมการณ์ที่หลอมรวมขึ้นใหม่นี้ไปใช้ในการก่อตั้งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และในระยะต่อมาในการสร้างวิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ของมหาวิทยาลัยศิลปากร³ แต่เมื่อท่านพ้นหน้าที่ไปจากมหาวิทยาลัยทั้ง 2 แห่ง ก็ได้มีผู้นำความคิดของท่านไปสานต่อ ความพยายามในการนำแนวคิดเรื่อง “การศึกษาเบิกทางแห่งปัญญา” (liberal education) ตามแบบของอเมริกันมาใช้ในการสร้างคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยคาดว่าจะเป็รรากฐานให้แก่ศาสตร์ทั้งหลายทั้งปวงของมหาวิทยาลัยนั้น ก็เป็ความพยายามที่น่ายกย่อง แต่ในที่สุดคณะวิชาต่างๆ ก็ได้ให้ความร่วมมือความคิดเรื่องการศึกษเบิกทางแห่งปัญญาได้รับการนำมาใช้อีกครั้งหลังยุคประชาธิปไตยเป่งบาน โดยที่หน่วยงานกลางของรัฐคือ ทบวงมหาวิทยาลัยออกระเบียบกำหนดให้มหาวิทยาลัยทุกแห่งมีการเรียนการสอน “หลักสูตรวิชาพื้นฐานทั่วไป” ซึ่งต่อมาปรับเปลี่ยนไปเป็ “หลักสูตรวิชาศึกษาทั่วไป” เราคงจะต้องยอมรับความจริงว่า คณะวิชาส่วนใหญ่ไม่เปิดใจรับทิศทางใหม่นี้ และ

³ ดู: เจตนา นาควัชระ. “บทวิพากษ์ว่าด้วยความคิดเรื่องอุดมศึกษาของศาสตราจารย์ ม.ล. ปิ่น มาลากุล.” *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร* ปีที่ 16 ฉบับที่ 1 (ฉบับ 25 ปี ศึกษาศาสตร์), 2538, 51-64.

มหาวิทยาลัยส่วนใหญ่ของเราขาดครูที่รอบรู้พอที่จะสอนวิชาในลักษณะนี้ได้ ซึ่งในบางประเทศไม่กำหนดให้เป็นวิชาบังคับ ดังเช่นในกรณีของอุดมศึกษาเยอรมัน

ที่มหาวิทยาลัยทือบิงเงิน (Tübingen) นักคิดแนวหน้าของเยอรมัน 2 คน คือ นักวรรณคดีและนักประพันธ์ ชื่อ ว็อลเตอร์ เยนส์ (Walter Jens: 1923–2013) และอดีตพระคาทอลิกและศาสตราจารย์ด้านเทววิทยา ชื่อ ฮันส์ คึ๊ง (Hans Küng: เกิด 1928) เป็นผู้บุกเบิก “หลักสูตรนอกหลักสูตร” ใหม่นี้ โดยได้รับความร่วมมือจากปราชญ์และนักคิดทั้งในและนอกมหาวิทยาลัย ที่ประสบความสำเร็จก็เป็นเพราะวิชาศึกษาทั่วไป (ซึ่งยังเรียกชื่อเป็นภาษาละตินว่า “Studium generale”) ที่กล่าวถึงนี้เกิดขึ้นในระบบมหาวิทยาลัยแบบฮุมโบลด์ที่ตั้งเดิมที่ครูยังเป็นผู้ให้วิทยาทาน และ “ครู” ที่กล่าวถึงนี้ก็รวมไปถึงปาฐกรับเชิญที่มาจากถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนความรู้กับนักศึกษาอยู่เสมอ ผู้เขียนได้มีโอกาสกลับไปสัมมนาทางวิชาการที่มหาวิทยาลัยทือบิงเงินหลายครั้งในรอบ 4 ปีที่ผ่านมา และได้มีโอกาสร่วมประสบการณ์นี้ด้วยความประทับใจ ปาฐกถาหนึ่งคือ อดีตประธานาธิบดีของสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน ซึ่งอัสมาแสดงปาฐกถาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเยอรมนีกับแอฟริกา และในช่วงคำถาม-คำตอบ ท่านอดีตประธานาธิบดีไม่ลังเลที่จะโต้แย้งข้อวิพากษ์ที่ค่อนข้างจะรุนแรงของนักศึกษาวาฮ์ฟริกัณผู้หนึ่ง ในบรรยากาศของคนที่เสมอกัน นั่นคือวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ที่สถาบันอุดมศึกษาพึงมี ผู้เขียนได้รับประสบการณ์ที่น่าประทับใจอีกครั้งหนึ่งเมื่อเดือนมิถุนายน 2556 เมื่อนักประพันธ์สตรีชาวเยอรมันผู้ได้รับรางวัลโนเบลสาขาวรรณคดี แฮร์ตา มึลเลอร์ (Herta Müller: เกิด 1953) มาแสดงปาฐกถาว่าด้วยศิลปะการประพันธ์ของเธอ และกล่าวข้อความที่แสดงถึงความจริงใจว่า “ถ้าทือบิงเงินเชิญ ก็ต้องมาทุกครั้ง เพราะพวกท่านให้โอกาสดิฉัน

ในขณะที่ดิฉันยังตัวเล็กๆ อยู่” เธอหมายถึงการที่มหาวิทยาลัยที่อ빙เงนเชิญเธอมาเป็นอาจารย์พิเศษอยู่ช่วงเวลาหนึ่ง ในโครงการที่เรียกว่า Poetikdozentur (แปลตามตัวว่า “ตำแหน่งผู้สอนด้านกวีศาสตร์”) ซึ่งจัดขึ้นในทำนองเดียวกันกับ Professor of Poetry ที่มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ถ้าจะกล่าวว่าที่อ빙เงนทำหน้าที่ที่ยากกว่าออกซฟอร์ดได้ดี ก็เพราะว่าออกซฟอร์ดเชิญกวีที่มีชื่อเสียงระดับนานาชาติอยู่แล้วมาทำหน้าที่ศาสตราจารย์รับเชิญดังกล่าว ในขณะที่ที่อ빙เงนค้นหา ค้นพบ และสนับสนุนผู้ที่มีศักยภาพ

ผู้เขียนใคร่ขอตอกย้ำไว้ในที่นี้ว่าหน้าที่หลักของมหาวิทยาลัยมิใช่การต่อ ยอดหรือเฉลิมฉลองความสำเร็จ แต่เป็นหน้าที่ของการแสวงหาหรือสร้างศักยภาพ เจื่อนไขที่ว่าด้วยวิทยาทาน และที่ว่าด้วยวิญญาณของความเป็นครูเป็นองค์ประกอบของภารกิจอันหนักหน่วงนี้ วิธีการของมหาวิทยาลัยที่ได้รับการประเมิน (ranking) ไว้อย่างสูง มักจะเป็นวิธีการคัดเลือกผู้ที่ได้รับรางวัลนานาชาติ เช่น รางวัลโนเบลให้มาเป็นอาจารย์ในสถาบันของตน มหาวิทยาลัยที่จัดได้ว่าเป็นผู้นำที่แท้จริง คือสถาบันที่ถางทางให้แก่ผู้ที่มีศักยภาพในอันที่จะพัฒนาวิชาความรู้และความสามารถของตนไปสู่ระดับที่จะได้รับรางวัลโนเบล สถาบันทางวิชาการที่ควรกล่าวถึงอีกสถาบันหนึ่งซึ่งเป็นองค์กรสนับสนุนการวิจัยคือ มูลนิธิอเล็กซานเดอร์ ฟอน ฮุมโบลด์ท์ (Alexander von Humboldt Foundation) ซึ่งอเล็กซานเดอร์ (Alaxander) เป็นน้องชายของ วิลเฮล์ม (Wilhelm) และเป็นนักวิทยาศาสตร์ที่มีชื่อเสียงระดับโลก (ก่อนที่จะมีรางวัลโนเบลนานนัก!) ระบบการให้ทุนของมูลนิธินี้เน้นที่การประเมินผลงานโดยผู้เชี่ยวชาญ โดยไม่มีการนับการอ้างอิง ไม่มีการให้ความสำคัญกับ impact factor ใดๆ นักวิชาการที่ได้รับทุนระดับหลังปริญญาเอก (post-doctoral) จากมูลนิธินี้จำนวนไม่น้อย ได้รับรางวัลโนเบลในระยะเวลา

ต่อมา ขณะนี้นับได้ 50 คนแล้ว มูลนิธิฯ ไม่เคยตั้งเงื่อนไขว่า ผลงานวิจัยของผู้รับทุนจะต้องมีผลกระทบที่เกินเลยไปจากผลกระทบทางวิชาการ หรือจะต้องนำไปต่อยอดและพัฒนาให้เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีผลเชิงธุรกิจ! สังคมอารยะคือสังคมที่รู้ว่าสิ่งใดมีคุณค่า และก็รู้จักที่จะหาทางที่จะนำไปใช้ประโยชน์ นักวิชาการไม่มีหน้าที่ออกไปเร่ขายผลงานของตน

สำหรับแนวคิดที่ว่าด้วยความสัมพันธ์หรือเอกภาพระหว่างการสอนกับการวิจัยนั้น เรายังหาแนวทางที่เหมาะสมสำหรับบ้านเราไม่ได้ และเมื่อคิดไม่ออก ก็มักเดินตามตะวันตกไปก่อน และในหลายๆ กรณีก็เป็นการสัมผัสกับพื้นผิวหรือปรากฏการณ์ภายนอกของความคิดตะวันตกเท่านั้น ความเข้าใจผิดที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งเกี่ยวกับชนบทของไทยเองก็คือ การเหมาเอาว่าเราไม่มีการ “วิจัย” ในระบบของเรา ถ้าเป็นเช่นนั้นจริงครูบาอาจารย์ของเราแต่ดั้งเดิมมาจะนำเอาความรู้ที่โหมมาถ่ายทอดให้ศิษย์ การแสวงหาความรู้ของครูไทยคือ การสกัดองค์ความรู้จากประสบการณ์เชิงปฏิบัติ และก็จะถนัดที่จะถ่ายทอดความรู้ควบคู่ไปกับการปฏิบัติ อุดมศึกษาแผนใหม่ที่ถ่ายแบบมาจากตะวันตกเรียกร้องการสกัดความรู้ที่เป็นระบบ ถ่ายทอดได้ด้วยวัฒนธรรมลายลักษณ์ และก็อาจเรียกร้องเกินกว่าวิธีการที่ “จารีกวัตรโพธิ์” มอบความรู้ให้แก่มหาชน เพราะไทยเราถ่ายทอดผลของการศึกษาค้นคว้าโดยมักจะไม่ให้ความสำคัญกับการพรรณนากระบวนการ (เห็นจะมีก็แต่ตำรายาเท่านั้นที่มีการแจกแจงกระบวนการ) วิธีการเผยแพร่ผลการวิจัยแบบตะวันตกนั้นเราก็ค่อนข้างรู้อีกเช่นกันว่าเป็นเรื่องของการตีพิมพ์เผยแพร่ และไม่ช้าไม่นานเราก็นำเอาเรื่องของการตีพิมพ์เผยแพร่มาผูกไว้กับการขอตำแหน่งทางวิชาการ เราไม่เข้าใจว่าในกรอบของอุดมศึกษาตะวันตกนั้น การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันของอาจารย์มหาวิทยาลัย การ

เตรียมสอนที่ดีก็ถือได้ว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของการวิจัย ดังที่ผู้เขียนได้เคยเล่าประสบการณ์จากวงการเยอรมันเอาไว้ว่าครูของผู้เขียนเปลี่ยนวิชาสอนทุกภาคการศึกษา เพื่อที่จะท้าทายตนเองให้ต้องศึกษาค้นคว้าหาความรู้ใหม่อยู่ตลอดเวลา⁴ การวิจัยจึงมีใช้กิจที่มีผู้บังคับบัญชาให้ทำ แต่ “เพราะรักจึงสมัครเข้ามาวิจัย” เราจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องตอกย้ำ “สุนทรียภาพแห่งการวิจัย” ดังที่ผู้เขียนได้กระทำไปแล้ว⁵

จุดบอดของเราก็คือ เมื่อเดินตามความคิดตะวันตกมาแล้ว เมื่อตะวันตกเปลี่ยนแนวคิดหรือเปลี่ยนระบบ ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น เราก็ยึด“ลัทธิเอาอย่าง”เป็นสรณะที่พึ่ง โดยมีได้ใคร่ครวญไตร่ตรองให้ดีกว่าตะวันตกก็หลงทางได้เช่นกัน⁶ จริงหรือที่เราขาดความชัดเจนและประสบการณ์พอที่จะตัดสินใจได้ว่า ส่วนใดควรนำมาใช้ ส่วนใดควรปฏิเสธ พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก่อนที่จะเสด็จสวรรคตน่าจะเป็นสิ่งที่เตือนสติเราได้

⁴ ดู: Chetana Nagavajara: “Kurt Wais: A Centenary Appraisal” in: *Manusaya. Journal of Humanities* (Special Issue No. 11, 2006), pp. 3–4.

⁵ เจตนา นาควัชระ. “สุนทรียภาพแห่งการวิจัย: ประสบการณ์ของนักมนุษยศาสตร์” (An Aesthetics of Research: Experience of a Humanities Scholars). *วารสารสงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*. ปีที่ 16 ฉบับที่ 1. (ม.ค. – ก.พ. 2553), 1–37. ฉบับย่อภาษาอังกฤษชื่อ “Towards An Aesthetics of Research”. In: *Globale Kulturen – Kulturen der Globalisierung*. Baden–Baden: Nomos Verlag 2013, pp. 73–83.

⁶ ดังที่ศาสตราจารย์ Frank–Olaf Radtke แห่งมหาวิทยาลัย Frankfurt/Main ได้ให้ทรรศนะไว้โดยพิสดารในบทความชื่อ “Die außengeleitete Universität” (เมื่อมหาวิทยาลัยถูกกำกับจากภายนอก) ตีพิมพ์ใน *West END (Neue Zeitschrift für Sozialforschung* 1/2008)

... การศึกษาสงครามข้างญวนข้างพม่าก็เห็นจะไม่มีแล้ว จะมีก็แต่ข้างพวกฝรั่ง ให้ระวังให้ดีอย่าให้เสียที่เขาได้ การงานสิ่งใดของเขาที่ดีควรจะจำเรียนเอาไว้ก็เอาอย่างเขา แต่อย่าให้นับถือเลื่อมใสไปเสียทีเดียว⁷

จะสังเกตได้ว่า เราก็ไม่เคยคิดที่จะเสาะหาแก่นแห่งภูมิปัญญาของเราเองมาใช้ให้เป็นประโยชน์อย่างเต็มที่ ในส่วนที่เกี่ยวกับวิทยาการตะวันตกนั้น เรายังคงต้องใช้ความเพียรพยายามอีกมากกว่าที่จะเข้าถึงหลักคิดของเขาในเชิงลึก นอกเหนือไปจากการใช้ประโยชน์จากเขาที่ปลายทาง ที่กล่าวมานี้รวมถึงการนำทฤษฎีตะวันตกมาใช้ด้วย

ว่าด้วย “ครู” และ “วิทยาการ”

ความเข้าใจผิดของคนรุ่นใหม่เกี่ยวกับ “ครู” ในวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทยยังเป็นเรื่องที่จะต้องชำระล้างกันไป เพราะนักวิชาการหัวก้าวหน้ามักจะเหมาเอาว่า ในชนบทของไทย ศิษย์ถูกรอบ(งำ)โดยครู ต้องเชื่อครู ทำตามครู เลียบแบบครู ท่องบ่นสิ่งที่ครูสอน ไม่มีโอกาสที่จะเป็นตัวของตัวเอง ซึ่งแตกต่างโดยสิ้นเชิงจากความคิดแนวใหม่ ที่ครูทำหน้าที่เพียงเป็น “ผู้จัดการความรู้” เพราะผู้เรียนมีโอกาที่จะแสวงหาความรู้ได้หลากหลายมาก สิ่งที่น่าพิศวงก็คือในยุคที่ปราศจาก IT ความหลากหลายของวิทยาการนั้นมาจากครู ซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นครูคนเดียว ครูบางคนแนะนำให้ศิษย์ไปเรียนกับเพื่อนร่วมอาชีพของเขาในสำนักอื่น ระบบการเปลี่ยนมหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นตัวขับเคลื่อนให้เกิด

⁷ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2538. หน้า 15.

พลวัตในอุดมศึกษาของเยอรมันดำเนินต่อเนื่องมาเป็นศตวรรษ (และกำลังจะพบอุปสรรคในปัจจุบัน เพราะมหาวิทยาลัยแต่ละแห่งจำเป็นต้องสร้างหลักสูตรที่รัดกุมและตายตัวมากขึ้นกว่าเดิม เพื่อผลักดันให้นักศึกษาเรียนจบได้เร็วขึ้น) ความหลากหลายของวิชาการที่ครูและองค์คณะของครูสามารถให้กับศิษย์ได้ เป็นความหลากหลายที่กลั่นกรองแล้วด้วยประสบการณ์ที่สั่งสมมาเป็นศตวรรษ และด้วยจิตวิญญาณของครูแต่ละคนด้วย ครูจึงต้องเป็นเอตทัคคะ ซึ่งผู้เขียนจะได้ให้กรณีศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ในการวิพากษ์ตาราง (ข้อ 29) การที่ชนบของไทยมีพิธีไหว้ครู มิใช่เป็นการเชื่อถือโศคลงแบบลุ่มๆ แล้งๆ แต่เป็น “การประกันคุณภาพ” (quality assurance: QA) ในทางอ้อมว่า เมื่อมีคนมาเคารพกราบไหว้ครูจะต้องขวนขวายหาความรู้ทั้งทางกว้างและลึกอย่างต่อเนื่อง แล้วนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เป็นองค์ความรู้ที่มีหลักการ (และในยุคใหม่ เราคงจะต้องกล่าวว่า หลอมรวมเป็นทฤษฎีได้ด้วย) ความรู้นั้นมิใช่ข้อมูลดิบ แต่เป็นสิ่งที่สกัดมาจากข้อมูลดิบ สำหรับการถ่ายทอดความรู้นั้น ระบบดั้งเดิมของเราเป็นไปในแนวทิตาปาโมกซ์ เน้นการถ่ายทอดตัวต่อตัว (ในสมัยใหม่จะเรียกว่า individualized instruction) ซึ่งในปัจจุบันมีมหาวิทยาลัยน้อยแห่งที่ยังทำได้ เพราะไม่สามารถหาครูได้พอที่จะสอนในลักษณะนี้ แต่มหาวิทยาลัยเก่าแก่ของอังกฤษคือออกซฟอร์ด และ เคมบริดจ์ ยังพยายามรักษาระบบนี้ไว้ให้ได้ (เรียกว่า “tutorial” ที่ ออกซฟอร์ด และ “supervision” ที่ เคมบริดจ์) ครูที่ดีคือผู้ที่ใช้วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ได้อย่างถูกต้อง คือกระตุ้นให้ศิษย์คิดต่อ คิดแย้ง และคิดเอง ระบบดนตรีไทยของเราเป็นตัวอย่างที่ดีที่สุดในเรื่องบทบาทของครู เพราะครูที่ดีจะสอนศิษย์ตามศักยภาพและความสามารถของแต่ละบุคคล ในชั้นแรก ศิษย์จำเป็นต้องตามครูไปก่อนในระดับความรู้พื้นฐาน แต่พอถึงขั้นที่เล่น

เพลงเดี่ยวได้แล้ว ครูจะถ่ายทอดวิชาชั้นสูงให้ และจะสนับสนุนให้หาทางของ
ตัวเอง ซึ่งจะได้เห็นได้ชัดจากการ “ด้น” ในการบรรเลง ซึ่งเป็นการสะท้อน
บุคลิกภาพทางดนตรีของแต่ละบุคคล มหาวิทยาลัยในปัจจุบันอาจจะล้มความ
แข็งแกร่งของชนบทไทยไปแล้ว เพราะมุ่ง “ผลิต” บัณฑิตจำนวนมาก และมีความ
เชื่อว่า IT จะช่วยทำหน้าที่แทนครูได้

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ **วิทยาทาน** นั้น จะขออ้างข้อความบางตอนจากพระ
อภัยมณี ของสุนทรภู่มาอธิบาย เจ้าชายทั้งสองพระองค์ คือ พระอภัยมณี และ
ศรีสุวรรณ ไปขอสมัครเป็นศิษย์ของครูสองท่านที่ตั้งค่าเล่าเรียนไว้สูงมากถึงแสน
ชั่ง เจ้าชายทั้งสองจ่ายค่าเล่าเรียนด้วยพระอัมรรงค์ที่ติดพระองค์มา เมื่อเรียน
จบแล้วครูกลับคืนแหวนให้ โดยบอกว่าไม่คิดค่าเล่าเรียน หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ
วิชาชั้นสูงที่ถ่ายทอดให้นั้นถือว่าเป็นวิทยาทาน แม้ว่าสุนทรภู่จะมีได้นำคำนี้มาใช้
ในงานของท่าน

ครูของพระอภัยมณีสั่งลา

อวยพรพลาทางหยิบอัมรรงค์	คืนให้องค์กุมารมาแล้วว่าพลัน
ซึ่งดนตรีดีค่าไว้ถึงแสน	เพราะหวงแหวนกำชับไว้ซับซ้อน
ใช้ประสงค์ตรงทรัพย์สิ่งสุวรรณ	จะป้องกันมิให้ไพร่ได้วิชา
ต่อกษัตริย์เศรษฐีที่มีทรัพย์	มาค่านับจึงได้ตั้งปรารภ
จงคืนเข้าบุรีรักษันครา	ให้ชื่นจิตพระบิดาแลมารดา ⁸

⁸ **พระอภัยมณี คำกลอนของสุนทรภู่**. กรุงเทพฯ: บรรณาการ, 2517, หน้า 6-7. เกี่ยวกับสุนทรภู่
ผู้เขียนได้รับคำแนะนำอันเป็นประโยชน์จาก ผศ.สุวรรณา เกรียงไกรเพชร สำหรับการตีความนั้น ผู้เขียน
รับผิดชอบเอง

ครูของศรีสุวรรณสั่งลา

ทั้งอำมรงค์วงนั้นก็คืนให้

ແຄລงໄຂຂໍຄວາມຕາມປຣິຕນາ

เหมือนอาจารย์คนนั้นที่พรรณนา

ແລ້ວພຸດມາວຍະໄປຈິງດີ⁹

สิ่งที่ชวนพิศวงก็คือการตั้งค่าเล่าเรียนไว้มากนั้นก็เพื่อ “จะป้องกันมิให้ไพร่ได้วิชา” เป็นอันว่าใครจะได้วิชาหรือมิได้ขึ้นอยู่กับความพร้อม ความใฝ่รู้ สติปัญญา และความเพียรพยายาม แต่ขึ้นกับบรรณะและฐานะทางเศรษฐกิจ เป็นอันว่า (ลูก) กษัตริย์ กับ (ลูก) เศรษฐีเท่านั้นหรือที่มีสิทธิจะได้เรียนวิชาชั้นสูง เป็นการยากที่จะระบุลงไปให้ชัดเจนว่า สุนทรภู่เชื่อเช่นนั้น หรือเพียงแค่พูดตามความคิดของคนในแวดวงของท่าน ท่านเองก็รับใช้พระราชอาอยู่ในรั้วในวัง แม้จะเป็นไพร่ แต่ก็คงไม่มี “สำนึกขบถ” แบบคนยุคใหม่ในอันที่จะเรียกร้องสิทธิในการศึกษาชั้นสูงให้แก่คนธรรมดาสามัญ อันที่จริงจะโดยจงใจหรือไม่ก็ตาม การที่สุนทรภู่แต่งเรื่องให้เจ้าชายทั้งสองพระองค์ตัดสินพระทัยที่จะเล่าเรียนวิชาที่ไม่ก่อประโยชน์ทางปฏิบัติให้แก่ฐานันดรของตนนั้น ก็ดูจะ “เข้าทาง” แนวคิดหลักของบทความนี้ (โดยบังเอิญ) มิหนำซ้ำยังแต่งบทให้ท้าวสุทัศน์ตร์สวาจาห้ามเหยียดนักดนตรีและพลรบโดยทั่วไป ซึ่งดูเหมือนจะมีนัยของการรื้อแล้วสร้างใหม่ (Deconstruction) ที่แฝงอยู่ในตัวบทเองเสียด้วยซ้ำ ดังนั้นเมื่อเจ้าชายทั้งสองเสด็จกลับบ้านเมืองก็ถูกพระบิดาคือ ท้าวสุทัศน์ร์บิภาษาว่า ทั้งวิชาดนตรีและวิชาการพู่เป็นเรื่องของไพร่ มิใช่วิชาที่เจ้านายพึงศึกษา

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 7.

ท้าวสุทัศน์บริภาษโอรสทั้งสองพระองค์

ท้าวสุทัศน์พึงอรรถไอรสราช	บรมนาถขัดข้องให้หมองศรี
โกรธกระที่บปาทาแล้วพาที	อย่าอวดดีเลยกูไม่พอใจฟัง
อันดนตรีปีพาทย์ตะโพนเพลง	เป็นนักเลงเหล่าโลนเล่นไขนหนัง
แต่พวกกูผู้หญิงที่ในวัง	มันก็ยังเรียนร่ำได้ชำนาญ
อันวิชาอาวุธแลโล่เขน	ชอบแต่เกณฑ์ศึกเสียเชื้อทหาร
เป็นกษัตริย์จักรพรรดิพิสดาร	มาเรียนการเช่นนั้นด้วยอันใด ¹⁰

ท้าวสุทัศน์มิได้ตรัสให้ชัดเจนลงไปว่า เจ้านายควรเรียนวิชาอะไร แต่ในเมื่อเจ้าชายจะต้องรับหน้าที่ในการปกครองบ้านเมืองสืบต่อจากพระราชบิดาต่อไป เราก็คงจะต้องเดาเอาว่า พระบิดาอาจจะมีพระประสงค์จะให้ศึกษาวิชารัฐศาสตร์ หรือถ้าพูดด้วยภาษาสมัยใหม่ อาจจะเป็นบริหารรัฐกิจหรือการจัดการ (management) ก็เป็นไปได้ ข้อขัดในต้วบทดำเนินต่อไป เพราะสุนทรภู่เองก็เชื่อในพลังของศิลปะ โดยเฉพาะดนตรี ดังที่พระอภัยมณีกล่าวไว้กับพราหมณ์สามคนที่ได้พบว่า

อันดนตรีมีคุณทุกอย่างไป	ย่อมใช้ได้ดังจินดาค่าบุรินทร์
ถึงมนุษย์ครุฑาเทวราช	จตุบาทกลางป่าพนาสินธุ์
แม้ปี่เราเป่าไปให้ได้ยิน	ก็สุดสิ้นโทโสที่โกรธา

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 8.

ให้ใจอ่อนนอนหลับสับสน

อันลัทธิดนตรีดีหนักหนา

ซึ่งสงสัยไม่สิ้นในวิญญาณ

จงนิทราเถิดจะเป่าให้เจ้าฟัง¹¹

สำหรับเรื่องพระอภัยมณีเองนั้นก็ดำเนินไปในทางที่จะยืนยันว่า เพลงปี่มีอำนาจพิเศษ เมื่อดนตรีมีคุณและมีพลังถึงปานนั้น การส่งวนความรู้ในด้านนี้ไว้ให้กับเจ้านายและผู้มีหน้าที่ไพร่ไม่ได้รับโอกาสนั้น จึงเป็นแนวคิดโบราณที่สุนทรภู่เองก็อาจจะยังลังเลว่าจะเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย

ในเมื่อไพร่ไม่อาจหาญพอที่คิดเข้าข้างไพร่ เทวดาฟ้าดินก็เลยบันดาลให้ตกเป็นหน้าที่ของเจ้าที่จะต้องปฏิรูปความคิดเรื่องการศึกษาเสียเอง รัชกาลที่ 3 ทรงมีพระราชปณิธานที่จะลบเส้นพรมแดนระหว่างเจ้ากับไพร่ เศรษฐีกับยากจน เสียเลยในเรื่องของการศึกษา โดยพระราชทานจารึกวัดโพธิ์ ไว้เป็นของกลาง และเป็นประจักษ์พยานที่เป็นรูปธรรมว่า การถ่ายทอดวิชาความรู้ไม่เกี่ยวกับวรรณะ จารึกฯ ยืนยันได้ว่า ความรู้อันกว้างขวางที่ได้ทรงโปรดให้มีการรวบรวมและบันทึกไว้บนแผ่นศิลานั้น พระองค์ท่านมอบให้เป็นสมบัติสาธารณะ (ปัจจุบันต้องเรียกว่า “public domain”) ไพร่หรือเจ้าก็เข้าถึงได้เท่ากัน เพียงแต่มีเงื่อนไขว่าต้องอ่านหนังสือออก เป็นไปได้หรือไม่ว่า ก่อนที่จะมีพระราชบัญญัติประถมศึกษา ซึ่งเป็นการสร้างการศึกษาภาคบังคับขึ้นอย่างเป็นทางการในสมัยรัชกาลที่ 6 ผู้คนบางกลุ่มในสมัยรัชกาลที่ 3 เริ่มเล็งเห็นประโยชน์ของการอ่านหนังสือออก และเป็นไปได้หรือไม่ที่อัตราของผู้อ่านออกเขียนได้ (rate of literacy) เพิ่มขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 (ใครจะเป็นผู้หาหลักฐานมายืนยัน?) วิทยาทาน ที่

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.

ประเสริฐสุด คือ วิทยาทานที่ปราศจากวรรณะ (เราอาจจะลองมาคิดกันดูเล่นๆ ว่า ถ้ามี IT ในสมัยรัชกาลที่ 3 คนไทยคงจะได้รับอันิสงส์จากการจัดการที่ดีโดยประมุขของประเทศเป็นแน่!) อุดมศึกษาของไทยเคยได้นำมโนทัศน์เรื่องวิทยาทานในลักษณะที่กล่าวมานี้ไปไตร่ตรองบ้างหรือไม่

ประเด็นที่ว่าครูสอนให้เป็นวิทยาทานดังที่สุนทรภู่เล่าไว้ใน พระอภัยมณี นั้น คงจะตีความตามตัวอักษรไม่ได้ว่า การศึกษามีคุณค่าเกินกว่าที่จะคิดเป็นมูลค่า แต่ผู้ที่อยู่ในสถาบันอุดมศึกษาของรัฐมาเป็นเวลานานอาจจะทักท้วงเอาว่า อุดมศึกษาน่าจะเป็นสิ่งที่รัฐจัดให้แก่ประชาชนเช่นเดียวกับการศึกษาภาคบังคับ ซึ่งในอดีตมาก็มิได้เป็นเช่นนั้นในทุกประเทศไป สิ่งที่ปฏิเสธไม่ได้ก็คือ อุดมศึกษามีค่าใช้จ่ายที่สูงมาก และความสามารถของรัฐโดยทั่วไปในการที่จะรับภาระในด้านนี้ก็ถดถอยลงทุกที อาจจะกล่าวได้ว่าความจำเป็นบีบบังคับให้สถาบันอุดมศึกษาต้องหารายได้ในลักษณะที่ไม่เป็นการค้ากำไร (non-profit, non-profit-making) เพื่อahunให้กระทำกิจของตนได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ สถาบันส่วนใหญ่ไม่พยายามคิดให้ไกลตัว หรือยื่นมือออกไปให้ไกลสุดเอื้อม แต่มักจะหาทางออกที่ง่ายที่สุดคือ ผลักภาระให้แก่ผู้เรียน ไม่ช้าไม่นานก็ลืมนำไปว่า มาตรการ (อันมักง่าย) ดังกล่าวเป็นสภาวะจำยอมที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ (expediency) โดยเหมาเอาว่า ผู้ใดต้องการความรู้อันล้ำเลิศก็ต้องจ่ายด้วยอัตราที่คุ่มค่ากัน ใครเล่าจะเป็นผู้ประกันความล้ำเลิศดังกล่าวได้อย่างแม่นยำ (ในปัจจุบันเราอุปโลกน์ให้องค์กรอิสระที่ตั้งขึ้นโดยมีกฎหมายรองรับเป็นผู้ประเมินคุณภาพการศึกษาของแต่ละสถาบัน) ใครเล่าจะกล้ารับรองว่า มหาวิทยาลัยจะรักษาไว้ซึ่งศักดิ์ศรีและความสง่างามในการที่จะไม่รีดเลือดกับปูในลักษณะที่ไม่น่ายกย่อง ผลพวงของความจำเป็นต้องเลี้ยงตัวเอง ก็คือ การ**ทำการศึกษาให้เป็นสินค้า**

โดยใช้กลไกของตลาด ตารางภายใต้หัวข้อ “Fings Ain’t Wot They Used to Be” ในส่วนท้ายของบทความนี้ชี้ให้เห็นว่า มหาวิทยาลัยหลงทางไปแล้ว และก็เกิดความภาคภูมิใจขึ้นมาว่า อุดมศึกษาก้าวทันโลกสมัยใหม่ เพราะดำเนินกิจการได้ดีเยี่ยมธุรกิจ และก็ถ่ายโอนเทคนิควิทยาและระเบียบวิธีของการบริหารจัดการเชิงธุรกิจมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในกรณีของอุดมศึกษาเยอรมัน ศาสตราจารย์ฟรังค์-โอลาฟ รัทเกอ (Frank-Olaf Radtke) เห็นว่าแรงกดดันด้านเศรษฐกิจและการเมืองจากภายนอกทำให้มหาวิทยาลัยต้องพลัดหลงออกจากทิศทางอันเป็นอุดมคติที่สุ่มโบลด์ท์ได้ออกแบบเอาไว้ และใช้ได้ดีมาร่วม 2 ศตวรรษ ในกรณีของไทยนั้นไม่แน่ว่าแรงกดดันจากภายนอกบีบบังคับให้มหาวิทยาลัยต้องทำธุรกิจ หรือคิดเป็นธุรกิจ ในแง่นี้คงจะต้องยอมรับว่า มหาวิทยาลัยของรัฐได้เปรียบหรือเอาเปรียบมหาวิทยาลัยเอกชนอยู่มาก เพราะยังได้รับการอุดหนุนจากรัฐอยู่เป็นจำนวนเงินอันมหาศาล ผู้คนจำนวนไม่น้อยทั้งภายนอกและภายในรั้วมหาวิทยาลัยเกิดความสงสัยว่า กระบวนการทำให้อุดมศึกษาเป็นสินค้า (commodification process) เกิดขึ้นจากภายในมหาวิทยาลัยเองหรือไม่ ดังจะเห็นได้จากโครงการที่ “ทำเงิน” ในลักษณะต่างๆ และการนำรายได้จากโครงการเหล่านั้นไปใช้ในกิจการที่ไม่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการศึกษา ชาวมหาวิทยาลัยน่าจะหาโอกาสแวะเวียนไปที่วัดโพธิ์บาง เพื่อค้นหาแผ่นหินอันสำคัญที่จารึกโคลงโลกนิติบทหนึ่งที่ยืนยันว่า “สนิมเกิดแต่เนื้อ ในตน ...”

ถ้าสุนทรภู่หลงทางเพราะยึดติดวรรณะและโกศทรัพย์เป็นเส้นแบ่งระหว่างผู้ที่ควรได้รับการศึกษาชั้นสูงหรือไม่ เราจะเหมาเอาได้หรือว่า เราคิดได้ลึกซึ้งกว่าสุนทรภู่ด้วยการใช้ “มูลค่า” เท่านั้นเป็นตัวกำหนด ทั้งหลายทั้งปวงที่กล่าวมานี้อาจเป็นเพียงเรื่องของโลหะและโลหะก็ได้

ไม่ใช่ทั้งอาคารหรือหอคอยางข้าง ไม่ใช่ทั้งโรงงานผลิตสินค้า

นักการเมืองผู้เจนจัดในโลกแห่งการปฏิบัติเคยกล่าวหยาบอาจารย์มหาวิทยาลัยว่า หมกตัวอยู่แต่ในห้องสมุด โดยตามไม่ทันโลกที่รุดหน้าและเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วมาก ข้อกล่าวหานี้ตั้งอยู่บนรากฐานของความเข้าใจผิด ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะอาจารย์มหาวิทยาลัยจำนวนไม่น้อยไม่ยอมเป็นเครื่องมือให้นักการเมือง หรือดำเนินนโยบายและการดำเนินงานของฝ่ายการเมืองที่ยืดความก้าวหน้าทางวัตถุ และความมั่งคั่งทางโภชนาการเป็นสาระ ภาพของมหาวิทยาลัยเก่าแก่ของยุโรป ซึ่งตั้งอยู่ในสถานที่อันเงียบสงบ อันอาจเรียกได้ว่าเป็นรมณีสถาน ชวนให้เกิดสมาธิในการแสวงหาความรู้และภูมิปัญญา แม้แต่สถานที่ตั้งก็มักจะอยู่ริมแม่น้ำขนาดเล็ก มีเสน่ห์เฉพาะตน ส่วนสถาปัตยกรรมนั้นก็มักมีลักษณะชวนฝันประกอบด้วยอาคารอันสวยงามที่มียอดแหลมสูง เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า “dreamy spires” มหาวิทยาลัยอเมริกันบางแห่งก็เลียนแบบยุโรป ถ้าท่านก้าวเข้าไปในมหาวิทยาลัยเช่น พรินซ์ตัน (Princeton) ท่านก็เกือบจะคิดไปว่าท่านกำลังเดินอยู่ในมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ดหรือเคมบริดจ์ ในบทความของผู้เขียนในหัวข้อ “สุนทรียภาพแห่งการวิจัย: ประสพการณ์ของนักมนุษยศาสตร์”¹² ผู้เขียนได้อ้างคำบอกเล่าของลอร์ด จอห์น เวซี (Lord John Vaizey: 1929–1984) นักเศรษฐศาสตร์แนวหน้าของอังกฤษผู้ก่อตั้งแขนงวิชาใหม่ที่ว่าด้วย “เศรษฐศาสตร์การศึกษา” (Economics of Education) ว่า

¹² ดู: เจตนา นาควัชระ. “สุนทรียภาพแห่งการวิจัย: ประสพการณ์ของนักมนุษยศาสตร์”. *วารสารสงลานครินทร์ ฉบับมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*. ปีที่ 16 ฉบับที่ 1 (มกราคม–กุมภาพันธ์ 2553), หน้า 1–37.

สมัยที่ยังเป็นนักศึกษาปริญญาตรีได้ไปเดินเล่นกับเพื่อนที่ทุ่งหลังวิทยาลัย
ต่างๆ ของมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ที่เรียกว่า The Backs และกล่าวถึง
“ความรู้สึกเชิงสุนทรีย์” (aesthetic sense) ที่มาจากการสนทนากันในเรื่อง
ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ ความจริงมีอยู่ว่า รมณีสถานที่กล่าวถึงนี่ก็เป็น
ศึกษาค้นคว้าวิชาทางวิทยาศาสตร์ในระดับแนวหน้าของโลกเช่นกัน มี
ห้องทดลองที่มีชื่อเสียงมาก เช่น Cavendish Laboratory ความใส่ใจใน
สังคมศาสตร์ก็ต้องนับว่าสูงมากเช่นกัน ครั้งหนึ่งเป็นที่รวมของนัก
เศรษฐศาสตร์ชั้นนำของตะวันตก แม้แต่ในยุคที่ไม่มี IT เป็นที่พึง นักวิชาการ
ที่ดีก็ยังอยู่ในฐานะที่จะติดตามความเคลื่อนไหวของโลกภายนอกได้เป็น
อย่างดี สามารถใช้องค์ความรู้ที่ได้สั่งสมกันมายาวนาน อันรวมถึงความรู้
ภาคทฤษฎี ช่วยให้มองปัญหาได้อย่างลุ่มลึก ถ้าจะย้อนกลับไปพิจารณา
ความคิดของผู้นำในการสร้างระบบอุดมศึกษาแบบใหม่คือ วิลเฮล์ม ฟอน
ฮุมโบลด์ท์ ก็จะได้เห็นได้ทันทีว่า ท่านมิได้มองว่ามหาวิทยาลัยแยกตัวออกมา
จากสังคมแต่ประการใด แต่ทุกสิ่งทุกอย่างต้องดำเนินไปเพื่อความผาสุก
ของมวลมนุษย

... “the ultimate task of our existence is to give the fullest
possible content to the concept of humanity in our own
person [...] through the impact of actions in our own lives
(This task) can only be implemented through the link
established between ourselves as individuals and the
world around us.” (GS, I, p. 283)

[... หน้าที่อันสูงสุดของการดำรงชีวิตคือการเติมเต็มเนื้อหาไปจนสุดทางให้กับมโนทัศน์ที่ว่าด้วยมนุษยชาติ โดยยึดตัวเอง (เป็นจุดเริ่มต้น) [...] ทั้งนี้ด้วยการสร้างผลกระทบจากการกระทำในชีวิตของเราเอง (หน้าที่ดังกล่าว) จะลุล่วงไปได้ก็ด้วยการเชื่อมโยงระหว่างเราเองในฐานะปัจเจกบุคคลกับโลกรอบตัวเรา]¹³

สมาชิกของประชาคมอุดมศึกษาจึงไม่มีวันที่จะหลงทางได้ เพราะพวกเขามีได้ศึกษาค้นคว้าเพื่อสนองค้นหาของตนเอง แต่มองตนเองว่าเป็นองคาพยพของมนุษยชาติ และสิ่งที่ปัจเจกบุคคลกระทำได้ก็ควรที่จะเชื่อมโยงกับโลกและสังคมในแง่นี้นักวิชาการคงจะไม่ใช้ผู้ที่เรียนรู้จากตำราในห้องสมุดหรือวางตัวอยู่ “ห่างไกลจากโลกแห่งความเป็นจริง หากแต่กิจของนักวิชาการอุดมศึกษาถูกกำกับด้วยความสำนึกว่า ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของมนุษยชาติ และพลังทางปัญญาที่มหาวิทยาลัยสร้างได้ จึงเป็นทั้งพลังในระดับบุคคล และพลังที่ได้รับแรงหนุนจากความสำนึกเชิงสังคม

ชุมชนของนักวิชาการจึงเป็นชุมชนที่เดินตามอุดมคติอันสูงส่ง ที่รู้จักกันในนามของมโนทัศน์ภาษาเยอรมันว่า Humanitätsideal (ซึ่งอาจแปลได้ว่า “อุดมคติแห่งมนุษยธรรมนิยม”) สมาชิกผู้เป็นหลักของประชาคมนี้ คือครูกับศิษย์ซึ่งสามารถร่วมกันสร้างความแข็งแกร่งให้กับมหาวิทยาลัยได้ เพราะการเรียนการสอนกับการวิจัยสร้างความมั่งคั่งให้แก่กัน จนถึงทุกวันนี้วงการอุดมศึกษาของ

¹³ “อ้างตาม Wikipedia: “Wilhelm von Humboldt” ทั้งนี้เพราะผู้เขียนเขียนบทความนี้ในประเทศไทย โดยไม่มีโอกาสได้อ่านต้นฉบับภาษาเยอรมันของฮุมโบลต์ (อักษรย่อ GS หมายถึงหนังสือชุดรวมผลงานของฮุมโบลต์ เรียกเป็นภาษาเยอรมันเต็มรูปว่า *Gesammelte Schriften*)

เยอรมันก็ยังไม่ละเลยที่จะเตือนสติตัวเองว่า ความเปลี่ยนแปลงที่มาจากการปฏิรูป การศึกษาตามแนวทางร่วมของยุโรปนั้น ยังควรที่รักษาความแข็งแกร่งของ เอกภาพระหว่างการเรียนการสอนกับการวิจัยเอาไว้ให้ได้ แนวคิดของฮุมโบลต์ เองมีความชัดเจนมาก

“The university teacher is therefore no longer a teacher and the student no longer someone merely engaged in the learning process but a person who undertakes his own research, while the professor directs his research and supports him in it” (GS, XIII, p. 261)

[ด้วยเหตุนี้ครูมหาวิทยาลัยจึงมิได้เป็นแค่เพียงครูผู้สอนอีกต่อไป และนักศึกษาก็มีใช้ผู้ที่หมกมุ่นอยู่กับการรับความรู้เท่านั้น แต่เขา จะต้องเป็นผู้ที่ทำงานวิจัยของตนเองได้ ในขณะที่ศาสตราจารย์ ทำหน้าที่กำกับทิศทางการวิจัยของเขา และให้ความช่วยเหลือ (ที่ พึงให้ได้)]¹⁴

ผู้ที่ได้ผ่านระบบอุดมศึกษาของเยอรมันจะทราบดีว่า แม้แต่นักศึกษาเข้าใหม่ก็ต้องเรียนรู้วิธีการ “ทำวิจัย” ที่เหมาะสมกับสถานะและความสามารถของเขา คือรู้จักการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง โดยมีอาจารย์เป็นผู้แนะนำ ในการเรียนแบบสัมมนาระดับต้น ที่เรียกเป็นภาษาเยอรมันว่า “Proseminar” นั้น นักศึกษารุ่นเยาว์จะได้รับการฝึกฝนให้เสนอผลการค้นคว้าของตนในรูปของ เอกสารวิชาการที่เรียกว่า Referat โดยที่อาจารย์และเพื่อนนักศึกษาจะเป็นผู้คอย

¹⁴ เรื่องเดียวกัน

ให้คำวิจารณ์ มหาวิทยาลัยเยอรมันในชนบดั่งเดิม จึงไม่กำหนดหลักสูตรที่ตายตัว และไม่กำหนดระยะเวลาของการสำเร็จการศึกษา หากปล่อยให้นักศึกษา แสวงหาวิชาที่ตนสนใจ และแสวงหาวิธีการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับตน ตลอดจนเลือก “ครู” ที่ตนเองอยากเรียนด้วย ระบบที่ร่วมนี้กำลังจะสลายตัวไปพร้อมกับการปฏิรูป อุดมศึกษาที่กำลังดำเนินอยู่ในขณะนี้

แม้ว่าสมาชิกของประชาคมอุดมศึกษาควรจะมีคามสำนึกในเชิงสังคม และความสามารถในการรับรู้ และวิเคราะห์ความเป็นไปของโลกในระดับที่สูงมาก แต่ฮูมโบลต์เองก็ยังยืนยันในประเด็นเรื่องเสรีภาพและอิสรภาพของมหาวิทยาลัย

“Education will be good to the extent that it suffers no outside intervention; it will be all the more effective, the greater the latitude left to the diligence of the teachers and the emulation of their pupils.” (GS, I, p. 146)

[การศึกษาจะดีได้ก็ต่อเมื่อมิได้ถูกแทรกแซงจากภายนอก การศึกษาจะมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ถ้ายิ่งปล่อยให้ครูได้ใช้ความ ขยันหมั่นเพียรของพวกเขาได้อย่างเสรี อันจะเป็นปัจจัยที่กระตุ้นให้ ศิษย์ยึดครูเป็นแบบอย่างในทางที่ดี]¹⁵

จะเห็นได้ว่าเยอรมันกับไทยก็ไม่ห่างไกลกันนักในส่วนที่เกี่ยวข้อง กับการสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ ซึ่งดูจะเป็นไปในแบบที่คนไทยอธิบายด้วยความ เปรียบที่ว่าด้วย “แม่ปูกับลูกปู” เรื่องของความเชื่อในสัตยาตญาณฝังดีในตัว มนุษย์เป็นรากฐานอันสำคัญของปรัชญาการศึกษา ซึ่งในที่นี้ฮูมโบลต์น่าจะได้รับ

¹⁵ เรื่องเดียวกัน

แรงกระตุ้นจากแนวคิดของปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่ของเยอรมัน คือ อิมมานูเอล คันท์ (Immanuel Kant: 1724–1804) ในความเรียงอันเลื่องลือของเขาในหัวข้อ “อะไรคือยุคแสงสว่างแห่งปัญญา” (Was ist Aufklärung?: 1784) ซึ่งเป็นการประกาศความเชื่อว่า “มนุษย์จะพาตัวให้พ้นจากความป่าเถื่อนด้วยตนเองที่ละเล็กละน้อย ถ้าไม่มีใครจงใจออกแรงไปกักขังพวกเขาไว้” ถ้าปรัชญาอุดมศึกษาเป็นเช่นนี้ เราที่เป็นชาวพุทธก็คงจะต้องแสดงความกังขาต่อชนบของเราเองให้เป็นที่ประจักษ์ว่าการนำมโนทัศน์เรื่อง “บัวใต้น้ำ” ไปแฝงไว้ในพระคัมภีร์ อาจจะเป็นการจงใจปิดป้องวิญญาณแห่งพุทธธรรมก็ได้ ระบบปัจจุบันดูจะรกรุงรังด้วยกฎระเบียบและเครื่องมือในการตรวจสอบนานัปการ ซึ่งอาจเป็นการถ่ายแบบมาจากกระบวนการผลิตและการตรวจสอบคุณภาพของผลิตภัณฑ์ทางอุตสาหกรรม เครื่องมือประเภท “กรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาแห่งชาติ” (มคอ.) [Thailand Qualifications Framework: TQF) เป็นการเดินสวนทางกับปรัชญาอุดมศึกษาสมัยใหม่อย่างชัดเจน และดูประหนึ่งจะเป็นการตั้งข้อสงสัยที่เป็นระบบซับซ้อนที่สุดต่อความเชื่อมั่นในสัญชาตญาณใฝ่ดีของมนุษย์ ถ้าจะกล่าวตามอิมมานูเอล คันท์ (Immanuel Kant) ก็คงจะต้องพูดว่า ใครก็ตามที่คิดระบบนี้ขึ้นมาเขานั่นหรือเขาเหล่านั้นจงใจที่จะออกแรงกักขังมิให้อุดมศึกษาของเราได้ปลดปล่อยตัวเองให้พ้นจากความป่าเถื่อน

มรดกจากความคิดเยอรมันอันเป็นรากฐานของ “มหาวิทยาลัยแบบฮุมโบลต์” (เรียกเป็นภาษาเยอรมันว่า die Humboldt'sche Universität หรือเป็นภาษาอังกฤษว่า the Humboldtian University) แผ่ขยายออกไปในระดับนานาชาติ และเราคงจะต้องยอมรับว่าการที่อุดมศึกษาอเมริกันพัฒนาไปได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพก็ด้วยอานิสงส์ของความคิดต้นแบบที่ก่อให้เกิด the

Humboldtian University อุดมศึกษาของไทยมิได้รับอิทธิพลมาโดยตรง แต่เป็นไปในทางอ้อม คือผ่านสหรัฐอเมริกา จึงมีบางสิ่งบางอย่างที่ตกหล่นไป หรือถูกบิดเบือนไปบ้าง ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ ภารกิจที่ 4 ของสถาบันอุดมศึกษาในการ **ทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม** ซึ่งเราเข้าใจผิดว่าจะต้องเน้นวัฒนธรรมของชาติ คือ วัฒนธรรมไทย และต้องเป็นการแสดงออกซึ่งวัฒนธรรมแบบประเพณี (traditional culture) คณะวิชาต่างๆ จึงมุ่งสร้างกิจกรรมประเภท แห่เทียนพรรษา หรือ ประกวดนางนพมาศ ไม่ค่อยจะมีใครคิดได้ไกลกว่านั้น

ความคิดที่เป็นต้นแบบนั้นมาจาก ปราชญ์และกวีชาวเยอรมัน ฟรีดริช ชิลเลอร์ (Friedrich Schiller: 1759–1805) ซึ่งเป็นเพื่อนรักของ วิลเฮล์ม ฟอน ฮุมโบลด์ท์ และ ฮุมโบลด์ท์เองก็ยืนยันว่าจากการสนทนาเชิงลึกและการเขียนจดหมายโต้ตอบกับชิลเลอร์ เขาได้แนวความคิดทางการศึกษาที่นำไปปรับให้เป็นรูปธรรมได้ ความคิดที่สำคัญประการหนึ่งว่าด้วย สุนทรียศึกษา (aesthetic education) ซึ่งชิลเลอร์ได้เขียนเอาไว้ในงาน “ว่าด้วยสุนทรียศึกษาของมนุษย์” (Über die ästhetische Erziehung des Menschen: 1793–1795) เป็นการแสวงหาทางออกจากความโหดเหี้ยมของมนุษย์ที่เพิ่งจะปรากฏให้เห็นในการปฏิวัติฝรั่งเศส และผลที่ตามมา ชิลเลอร์เชื่อว่าความสำนึกเชิงสุนทรียะจะเชื่อมโยงไปสู่ความสำนึกเชิงจริยธรรมได้ การกล่อมเกลามนุษย์ด้วยความงาม ทั้งในธรรมชาติและในงานสร้างสรรค์ของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานศิลปะ คือรากฐานอันมั่นคงของการศึกษา การเรียนรู้เชิงสุนทรียะเป็นไปโดยธรรมชาติ ด้วยอารมณ์ความรู้สึก ด้วยสัญชาตญาณ กระบวนการขัดเกลาทางวัฒนธรรมที่ดีที่สุดคือการสร้างความสัมพันธ์กับศิลปะ ฮุมโบลด์ท์เชื่อว่าแนวคิดของชิลเลอร์เป็นรากฐานอันสำคัญยิ่งของ “การศึกษา” ในความหมายที่รู้จักกันในภาษาเยอรมันว่า “Bildung” ซึ่งแปล

ตรงตัวว่า “การสร้าง” หมายถึงการสร้างมนุษย์ สร้างความเป็นคน มรดกตกทอด จากความคิดเยอรมันทำให้นักคิดและนักการศึกษาของตะวันตกให้ความสำคัญ ต่อบทบาทของศิลปะในชีวิต ยิ่งในเยอรมันแล้ว ไม่ว่าบ้านเมืองจะประสบยุคเชื้ญ หรือจะยากแค้นเพียงใด ทั้งรัฐและเอกชนก็ไม่ทอดทิ้งศิลปะ ในประเทศอังกฤษ เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง นักเศรษฐศาสตร์ชั้นนำของอังกฤษคือ ลอร์ด จอห์น เมย์นาร์ด เคนส์ (Lord John Maynard Keynes: 1883–1946) ได้เสนอต่อ นายกรัฐมนตรี เซอร์ วินสตัน เชอร์ชิล (Sir Winston Churchill: 1874–1965) ว่า ใน ยุคที่บ้านเมืองกำลังต้องเผชิญกับความแร้นแค้นทางเศรษฐกิจ การลงทุนที่ดีที่สุด อันจะส่งผลในระยะยาวได้ คือการลงทุนทางศิลปะ จึงได้มีการตั้ง The Arts Council of Great Britain ขึ้นอย่างเป็นทางการเมื่อปี 1946 กิจกรรมด้านศิลปะใน สหราชอาณาจักรโดดเด่นขึ้นตามลำดับ จะขอยกตัวอย่างเรื่องของคนตรี คน เยอรมันเคยดูหมิ่นประเทศอังกฤษว่าเป็น “ดินแดนที่ไร้ดนตรี” (das Land ohne Musik) แต่ปัจจุบันไม่มีใครปฏิเสธได้ว่า อังกฤษไล่ทันเยอรมันแล้วในด้านนี้ และ วาทยกรของวงดนตรีในเยอรมนีก็เป็นชาวอังกฤษเสียเป็นส่วนใหญ่ ในส่วนที่ เกี่ยวกับอุดมศึกษา กิจกรรมเสริมหลักสูตรในด้านศิลปะได้รับการสนับสนุนมาแต่ ไหนแต่ไรแล้ว แต่อุดมศึกษาของสหรัฐอเมริกามีบทบาทสำคัญในการสร้าง หลักสูตรพื้นฐาน หรือหลักสูตรการศึกษาทั่วไปที่กำหนดไว้ชัดเจนว่า ศิลปะ จะต้องมีส่วนสำคัญในหลักสูตรนี้ และมหาวิทยาลัยที่เป็นผู้นำคือมหาวิทยาลัย ฮาร์วาร์ด (Harvard) ซึ่งสร้าง Core Curriculum ขึ้นมาในปี 1979 อันประกอบด้วย กลุ่มวิชา 5 กลุ่ม โดยมี “Literature and Arts” เป็นกลุ่มใหญ่ที่สุด

มรดกของซิลเลอร์และฮุมโบลต์ที่ไทยเราได้รับผ่านตัวกลางอันหลากหลายมานั้น คุณจะยังไม่ฝังรากลึกลงไปเท่าใด เพราะการต่อสู้แย่งชิงหน่วยกิตกับกลุ่มวิชาเฉพาะยังดำเนินต่อไป แม้ว่าระเบียบของสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) เกี่ยวกับวิชาพื้นฐาน ซึ่งต่อมาเปลี่ยนรูปไปเป็นวิชาศึกษาทั่วไปจะชัดเจนมากในส่วนที่เกี่ยวกับโครงสร้างหลัก แต่ก็เช่นเดียวกับปรากฏการณ์ทั้งหลายในระบบอุดมศึกษาไทย ถ้าการบังคับมาจากภายนอกโดยมิได้กลายเป็นวิถีของ “เพราะรักจึงสมัครเข้ามาเล่น” แล้วละก็ ประชาคมมหาวิทยาลัยก็ทำได้แต่เพียงที่จะเดินตามเกณฑ์ หรือ “เล่นตามเกม” โดยที่มิได้ฝากใจไว้กับงาน เราจึงพบกับการตีความภารกิจที่ 4 อันว่าด้วย “การทํานุบำรุงศิลปวัฒนธรรม” ในรูปแบบที่ซ้ำซากจำเจ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ยิ่งถ้าเป็นกิจกรรมที่ไม่ได้ถูกกำกับด้วยหลักสูตร การฝึใจทำหรือการจำใจทำก็มักจะไม่ก่อให้เกิดมรรคผลอันใด อันที่จริงเราต้องทำความเข้าใจให้ถ่องแท้เสียแต่เริ่มแรก ว่า ศิลปะคือแกนของวัฒนธรรม และผู้ที่มีวัฒนธรรมคือผู้ที่มีใจให้แก่ศิลปะ การศึกษาในมหาวิทยาลัยจึงควรจะเป็นโอกาสที่จะทำให้ศิลปะเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน คือไม่ต้องจัดกิจกรรมพิเศษที่เดินตามป้ายว่าเป็นการทํานุบำรุงศิลปวัฒนธรรม แต่เป็นการสร้างคุณค่าให้กับชีวิตมหาวิทยาลัยด้วยการซึมซับศิลปะจากสิ่งแวดล้อม จากประชาคม จากกิจกรรมต่างๆ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ แม้แต่การวิจัยก็อาจเป็นส่วนหนึ่งของการทํานุบำรุงศิลปวัฒนธรรมได้ ถ้าเราเห็นความงามของการวิจัย ดังที่ผู้เขียนได้ให้บรรณาธิบายไว้โดยพิสดารแล้วในบทความ “สุนทรียภาพแห่งการวิจัย” ที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

ความเปลี่ยนแปลงของอุดมศึกษา พินิจด้วยการเปรียบเทียบโนทัศน์แบบ ประเพณีกับโนทัศน์ของยุคใหม่

ส่วนต้นของบทความนี้เป็นการอภิปรายหลักการ จากทั้งประสบการณ์
ไทยและตะวันตก ขั้นต่อไปจะเป็นการวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของอุดมศึกษา
โดยนำความเปลี่ยนแปลงจากมโนทัศน์เก่าไปสู่มโนทัศน์ใหม่มาจับคู่กัน (ได้ 37 คู่)
เพื่อความสะดวกในการศึกษาเปรียบเทียบ ผู้เขียนได้จัดทำเป็นตารางขึ้น และให้ชื่อ
เป็นภาษาอังกฤษ (สำเนียง Cockney) ตามชื่อละครเพลงในยุค 1960 ว่า “Fings Ain’t
Wot They Used to Be” (อะไรๆ ก็ไม่เหมือนเดิมเสียแล้ว) และบทวิเคราะห์ขนาดยาว
ที่ตามมาจะชี้ให้เห็นว่า ศัพท์แสง หรือมโนทัศน์ที่เปลี่ยนแปลงไปมิใช่เป็นแต่เพียง
ปรากฏการณ์ทางภาษา แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงระบบความคิด เปลี่ยนพฤติกรรม
ที่อาจสะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่กำลังถูกครอบงำด้วยวัตถุนิยม
มากขึ้นทุกที

ในที่นี้จะขอเสนอตารางเปรียบเทียบมโนทัศน์ที่ใช้กันในการอุดมศึกษา
ซึ่งสะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านแนวคิดและแนวปฏิบัติ ทั้งนี้มีความ
จำเป็นที่จะต้องยึดมโนทัศน์ต้นแบบในภาษาอังกฤษเอาไว้ เนื่องจากคำแปลภาษา
ไทยอาจยังไม่ครบถ้วนและยังไม่ลงตัว ในภาคพรรณนาที่ตามมาหลังการนำเสนอ
ตาราง ผู้เขียนจะได้อธิบายมโนทัศน์เหล่านี้เป็นความเรียงภาษาไทยเท่าที่จะทำได้
ทั้งนี้ได้จัดหมวดหมู่ของมโนทัศน์ออกเป็น 6 กลุ่ม โดยใช้อักษรโรมัน A-B-C-D-E-F
กำกับ การเรียกชื่อกลุ่มยังจำเป็นต้องใช้ภาษาอังกฤษ ทั้งนี้เพราะตัวมโนทัศน์เอง
เป็นศัพท์ภาษาอังกฤษที่เราหยิบยืมมาใช้ กลุ่ม A: HUMAN, ETHICAL, AESTHETIC
VALUES จัดได้ว่าเป็นหัวใจสำคัญของอุดมศึกษาแต่เดิมมา กลุ่ม B: HUMAN
RELATIONSHIPS คือสายใยระหว่างบุคคล ระหว่างครูกับศิษย์ ระหว่างครูกับครู

ศิษย์กับศิษย์ และมหาวิทยาลัยกับสังคม โดยที่จุดศูนย์กลางอยู่ที่ตัวมนุษย์ กลุ่ม C: THE INDIVIDUAL ถือได้ว่าการบ่มเพาะทางปัญญาและความรู้ในระดับบุคคลเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษา อันจะนำไปสู่ความแข็งแกร่งในระดับหมู่คณะในขั้นต่อไป กลุ่ม D: INSTITUTIONAL VALUES เป็นเรื่องของการก่อตัวขึ้นเป็นสถาบัน ซึ่งมีได้ดำรงอยู่เป็นเอกเทศ หากแต่มุ่งประสงค์ที่จะได้รับใช้สังคมและได้รับการยอมรับจากสังคม กลุ่ม E: MODES OF OPERATION เป็นกลุ่มที่ใหญ่ที่สุด เพราะเรื่องของการดำเนินการและการจัดการมีความเปลี่ยนแปลงอย่างกว้างขวางกว่ากิจอื่นๆ ของมหาวิทยาลัย กลุ่ม F: INSTRUMENTALITY ว่าด้วยเครื่องมือหรือกลไกในการดำเนินงาน แม้จะไม่มีหลากหลายนัก แต่ก็ได้เกิดความเปลี่ยนแปลงในเชิงลึก อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากความก้าวหน้าของเทคโนโลยี

“FINGS AIN’T WOT THEY USED TO BE”:

REMINDERS MATRIX CONCERNING HIGHER EDUCATION

(The juxtaposition of traditional and new concepts is **not** necessarily antithetical)

No.	Traditional Concepts	New Concepts
A. HUMAN, ETHICAL, AESTHETIC VALUES		
1.	man, human beings	manpower
2.	value (ethical, philosophical, intellectual etc.)	value (monetary)
3.	ethics	good governance, accountability
4.	beauty, aesthetic sense	marketability
5.	enrichment (intellectual, scholarly, etc.)	value addition

B. HUMAN RELATIONSHIPS		
6.	the scientific community, the republic of letters, the public	stakeholder
7.	esprit de corps	participation
8.	collegial relationship	competition, competitiveness
9.	collaboration, cooperation; nepotism	networking
10.	colleague, primus inter pares	CEO
11.	face-to-face contact, dialogue	online contact
C. THE INDIVIDUAL		
12.	creative individual	entrepreneur
13.	students, pupils	clientele
14.	graduates	output
15.	potential	certification
16.	maturity, maturation	growth
17.	discipline, self-discipline, self-criticism	benchmarking, evaluative mechanisms (eg. QA, KPI, etc.)
D. INSTITUTIONAL VALUES		
18.	universitas litterarum	goal-oriented, mission-oriented institution
19.	research-oriented university	research university
20.	reputation	branding
21.	(collegial, public) recognition	ranking
22.	humility (or the other extreme: elitism)	visibility

E. MODES OF OPERATION		
23.	concern (in the sense of “care”)	concern (in the sense of “company”, e.g. spin-off company)
24.	informal	formal, formalized
25.	informal consultation	office hours
26.	horizontal	top-down, vertical
27.	division of responsibility	performance agreement
28.	gentlemen’s agreement, commitment	contract , MOU
29.	teaching-learning	knowledge management
30.	distance learning	surfing, googling
31.	publishing	website, blog
32.	non-commercial organization	non-profit organization
33.	explicit concepts	acronyms (see APPENDIX)
F. INSTRUMENTALITY		
34.	library, archive, resource centre	database, search engine
35.	resource	capital, input
36.	public money, taxpayers’ money, “royal money” (still current in Thailand!)	state support
37.	donation	fundraising, social enterprise

APPENDIX

ABBREVIATIONS

IG	Income Generation
IP	Institutional Plan, Institutional Profile
KM	Knowledge Management
KPI	Key Performance Indicator
MOU	Memorandum of Understanding
PAP	Performance Assessment Plan, Performance Assurance Plan, Performance Assurance Procedures
PBA	Performance Based Agreement
QA	Quality Assessment, Quality Assurance, Quantitative Analysis
QC	Quality Control
RA	Research Article, Resident Auditor
RAE	Research, Assessment and Evaluation; Research Assessment Exercise
RL	Research Lab
SE	Search Engine, Software Engineering
SL	Student Loan, Software Library
UP	University Press
WUR	World University Ranking

อุดมศึกษาไทยรับทั้งรูปแบบ ระบบ แนวคิด และเนื้อหาจากระบบ การศึกษาตะวันตกเสียเป็นส่วนใหญ่ เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในระบบ ตะวันตก การเปลี่ยนแปลงตามแบบตะวันตกจึงเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติในวงการ อุดมศึกษาไทย ตารางที่นำมาเปรียบเทียบในครั้งนี้นับบอกให้เห็นถึงความ เปลี่ยนแปลงดังกล่าว ดังที่กล่าวไว้แล้วในบทนำ การขอยืมชื่อละครมิวสิคัลของ อังกฤษมาใช้ดูจะเหมาะสมกับความเคลื่อนไหวของวงการอุดมศึกษาได้เป็นอย่างดี การนำมโนทัศน์มาจับเป็นคู่กันมิได้หมายความว่า เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน นอกจากนี้ก็ มิได้เป็นการบ่งบอกว่าสถานะของยุคใหม่ดีขึ้นหรือเลวลงแต่อย่างใด ทั้งนี้สุดแท้แต่ ท่านผู้อ่านจะวินิจฉัย จะขอวิพากษ์มโนทัศน์เป็นคู่ๆ ไปดังต่อไปนี้

1. ถ้ามหาวิทยาลัยคือที่สร้างคน มโนทัศน์ที่กำกับกิจของมหาวิทยาลัย มาแต่เดิมคือ มนุษย์ (man หรือ human beings: 1/1)¹⁶ การสร้างคนด้วยความรู้ และปัญญา มีลักษณะเชิงอุดมคติอยู่มาก อาจจะเป็นอุดมคติเกินไปสำหรับยุค ปัจจุบันที่มุ่งประโยชน์ใช้สอยเป็นสรณะ เราจึงมุ่งประเด็นไปที่มนุษย์ในฐานะ “แรงงานมนุษย์” (manpower: 1/2) อันเป็นทุนอย่างหนึ่ง หรือเครื่องมืออย่างหนึ่ง ในกระบวนการผลิต มหาวิทยาลัยไม่ควรลืมอุดมการณ์ดั้งเดิมของตน

2. ภาษาไทยอาจจะได้เปรียบภาษาอังกฤษในแง่ที่ว่า คำภาษาอังกฤษว่า value นั้น ในภาษาไทยแยกออกจากกันได้ชัดเจนว่าเป็น “มูลค่า” หรือ “คุณค่า” สำหรับอุดมคติดั้งเดิมของอุดมศึกษานั้นเน้น (ethical, philosophical, intellectual, spiritual) values แต่ในบางครั้งโลกตะวันตกก็ถูกครอบงำด้วยศาสนจักร ซึ่ง บิดเบือนคุณค่าอันสูงส่งเหล่านี้ เพื่อเสริมหรือสร้างอำนาจให้แก่ตนเอง จนใน ที่สุดพระราชหรือพระจักรพรรดิต้องออกกฎหมายคุ้มครองเสรีภาพทางวิชาการ

¹⁶ ตัวเลข 1/1 หมายถึง ข้อ 1 สดมภ์ 1 ในตารางเปรียบเทียบ

ให้แก่มหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นที่มาของการลอกเลียนแบบว่า มหาวิทยาลัยทุกแห่งจะต้องมีพระราชบัญญัติเฉพาะของตน ในยุคปัจจุบัน มหาวิทยาลัยได้รับการช่วยเหลือจากรัฐในด้านของทุนน้อยลงทุกที ความคิดที่ว่าจะต้องเลี้ยงตนเองให้ได้จึงเป็นสิ่งที่เสี่ยงไม่ได้ มโนทัศน์เรื่องมูลค่า (monetary value: 2/2) จึงเข้ามาเบียดบัง “คุณค่า” มหาวิทยาลัยที่ดีก็คือ มหาวิทยาลัยที่พยายามรักษาคุณค่าเอาไว้ให้ได้ โดยไม่ประสพภาวะล้มละลาย ซึ่งต้องการความสามารถอันสูงมากของผู้ที่รวมตัวกันเป็นประชาคมวิชาการ มิใช่เป็นหน้าที่เฉพาะของผู้บริหารเท่านั้น

3. การแปลคำว่า “good governance” (3/2) เป็นภาษาไทยว่า “ธรรมาภิบาล” ทำให้เกิดความขลังเกินกว่ามโนทัศน์ต้นแบบที่เป็นภาษาอังกฤษ การปรับความสำนึกในเรื่องของความถูกต้องมาเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารที่ดีเป็นกระบวนการอันพึงปรารถนา แต่ในท้ายที่สุดเราก็นำ “ปลายทาง” คือ good governance มาทดแทนมโนทัศน์ที่อยู่ต้นทางคือ “ethics” (3/1) ซึ่งครอบคลุมพฤติกรรมมนุษย์ได้กว้างกว่ามาก องค์การใดที่สมาชิกมีความสำนึกในเชิงจริยธรรมสูงก็ย่อมจะดำเนินการงานของตนในลักษณะที่เรียกได้ว่าเป็น “good governance” อยู่แล้ว จริงอยู่ศาสตร์แห่งวิทยาการจัดการมีระบบและขั้นตอนที่เอื้อต่อการเรียนรู้ แต่เราก็คงจะเสี่ยงไม่ได้ที่จะต้องตอกย้ำว่า “จริยธรรม” เป็นความสำนึกที่แฝงอยู่ภายในมนุษย์ และกินความลึกซึ้งมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งลึกซึ้งกว่า “accountability” (3/2) ซึ่งแต่เดิมมีความหมายเพียงการทำบัญชีให้ถูกต้อง โดยระบุให้เห็นว่ามีการดำเนินกิจกรรมด้วยความรับผิดชอบ ไม่มีการโกงกินกันในลักษณะใดๆ

4. การที่สมาชิกของประชาคมมหาวิทยาลัยทำหน้าที่ของตนไปตามแบบแผน กลไก และระบบที่กำหนดไว้ โดยมีการให้คะแนนหรือให้แต้มนั้น ทำให้เกิดกิเลสในรูปแบบต่างๆ เป็นการทำลายหลักการดั้งเดิม ซึ่งผู้ที่สมัครเข้ามาเป็นอาจารย์นั้น เข้ามาในรั้วมหาวิทยาลัยด้วยเหตุ “เพราะรักจึงสมัครเข้ามาเป็นครู” เราอาจกล่าวได้ว่า กิจที่อาจารย์มหาวิทยาลัยทำนั้นแต่เดิมทำเพราะมองเห็น “ความงาม” เช่น ถ้าสนใจทำวิจัยก็เพราะเป็นเรื่องของการเล็งเห็น “สุนทรียภาพแห่งการวิจัย”¹⁷ ถ้ากล่าวเป็นภาษาอังกฤษก็คงจะต้องกล่าวถึงมโนทัศน์ที่ว่าด้วย “beauty” หรือ “aesthetic sense” (4/1) ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องจำกัดวงอยู่เพียงเรื่องของศิลปะ ในปัจจุบัน ความหมกมุ่นอยู่กับความอยู่รอดในทางการเงินของมหาวิทยาลัยทำให้เรามองข้ามมิติแห่งสุนทรียภาพที่ว่ำนั้นไปเสีย แม้แต่วิชาการด้านมนุษยศาสตร์ก็ถูกบีบบังคับให้คิดถึงผลผลิตที่จะนำไปขายได้ (marketability: 4/2) ซึ่งเป็นการเรียกร้องที่ตอบสนองได้ยากมาก (และวิทยาการสาขาอื่นๆ ก็คงตอบสนองได้ไม่ครบถ้วนเช่นกัน)

5. ดังที่กล่าวมาแล้วในข้อ 2 ความผันแปรในเรื่องมโนทัศน์ที่ว่าด้วย “value” มีผลกระทบต่ออุดมศึกษาอย่างแน่นอน ในกระบวนการผลิตทั้งหลาย การสร้าง “มูลค่าเพิ่ม” (added value) เป็นสิ่งที่พึงปรารถนา แต่มหาวิทยาลัยจำจะต้องมองให้ไกลกว่าการสร้างมูลค่าเพิ่ม (value addition: 5/2) คือย้อนกลับไปหามโนทัศน์ดั้งเดิมที่ว่าด้วย ความมั่งคั่งทางปัญญา ทางวิชาการ และ ทางจิตวิญญาณ ฯลฯ (intellectual, scholarly and spiritual enrichment: 5/1) เพราะหาไม่แล้ว มหาวิทยาลัยก็ไม่ต่างจากสถานฝึกอบรม ซึ่งสถาบันเหล่านี้ที่มีคุณภาพ

¹⁷ เจตนา นาควัชระ *วารสารมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ฉบับมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*. ปีที่ 16 ฉบับที่ 1 (ม.ค. –ก.พ. 2553), 1–37. (อ้างแล้ว)

อาจจะใช้กระบวนการฝึกวิชาชีพพร้อมการแลกเปลี่ยนคุณค่าและความมั่งคั่งทางปัญญา ลงไปในกระบวนการศึกษาของตนได้ดีกว่ามหาวิทยาลัยเสียด้วยซ้ำ)¹⁸

6. แต่เดิมมหาวิทยาลัยสำนึกดีว่าตนเป็นที่รวมของนักวิชาการ (scientific community: 6/1) มีหน้าที่สร้างองค์ความรู้และสร้างความเปี่ยมบาน ในทางปัญญา นับว่าเป็นส่วนหนึ่งของ “สาธารณรัฐแห่งความรู้” (republic of letters: 6/1; ภาษาเยอรมันใช้คำว่า Gelehrtenrepublik แปลตรงตัวว่า “สาธารณรัฐของคึกคิต”) จึงต้องมีความสำนึกในเกียรติภูมิและความสง่างามของตน ซึ่งปัญญาความรู้ดังกล่าวนี้ น่าจะยังประโยชน์ต่อมหาชน (public: 6/1) ในวงกว้างได้ ดังที่นักปราชญ์ชาวเยอรมัน Immanuel Kant ได้พรรณนาเอาไว้ในงานของเขาที่ชื่อว่า “อะไรคือยุคแสงสว่างแห่งปัญญา” [Was ist Aufklärung?] ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ปัจจุบันเรามักจะมองมหาชนผู้ที่ได้รับอานิสงส์จากอุดมศึกษาว่าเป็นเพียง “ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย” (stakeholder: 6/2) นับว่าเป็นการมองโลกที่แคบลง มุ่งแต่จะสนองตอบความต้องการของกลุ่มผู้ที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งห่างไกลจากแนวคิดของวิทยาทานและความเป็นอิสระทางวิชาการมากนัก

7. มโนทัศน์ภาษาฝรั่งเศส “esprit de corps” (7/1) มักได้รับการนำมาใช้ในวงการกีฬา หมายถึงการมีน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ซึ่งเป็นการเรียกร้องความสมานฉันท์ ทั้งด้วยมโนกรรม วาจกรรม และกายกรรม ปัจจุบันเรากล่าวถึงแต่

¹⁸ ผู้เขียนเคยไปเยี่ยมโรงเรียนอาชีวศึกษาของฝรั่งเศสที่เมืองมงเปลิเยร์ (Montpellier) ทางใต้ของประเทศฝรั่งเศส ผู้อำนวยการซึ่งเป็นผู้นำชมโรงเรียนเน้นว่าความเชี่ยวชาญของโรงเรียนนี้ คือเรื่องของการสร้างและซ่อมเครื่องทำความเย็นในรูปแบบต่างๆ หลังจากนั้นได้พาไปเยี่ยมห้องสมุด ซึ่งมีหนังสือวรรณคดีอยู่เป็นจำนวนมาก นักเรียนอาชีวศึกษา ซึ่งเตรียมตัวจะไปเป็นช่างเทคนิคด้านตู้เย็น-ห้องเย็น และเครื่องปรับอากาศคงจะสนใจอ่านวรรณคดีด้วย และวรรณคดีก็คงเป็นวิชาเสริมในหลักสูตร นั่นคือภาพสะท้อนของวัฒนธรรมฝรั่งเศส

เพียงการมีส่วนร่วม (participation: 7/2) หมายความว่ามหาวิทยาลัยไม่มีความทะเยอทะยานที่จะสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่สมาชิกของประชาคมของตน ขอเพียงแต่ให้มีส่วนร่วม (บ้าง) ก็พอแล้ว ในระยะหลังนี้ การที่กลุ่มอาจารย์เหินห่างจากกลุ่มผู้บริหาร (ซึ่งอันที่จริงก็คือตัวแทนของกลุ่มอาจารย์ที่ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่เฉพาะกิจและเฉพาะกาล) โดยมีการใช้เครื่องมือเช่น การประเมิน หรือแบบฟอร์มอันหลากหลาย ทำให้ความเหินห่างนั้นยิ่งขยายวงออกไป การมีส่วนร่วม เช่น การมีตัวแทนในกรรมการชุดต่างๆ มีอาจทดแทนการกระชับมิตรสัมพันธ์ของประชาคมแห่งนักวิชาการ (community of scholars) แต่ดั้งเดิมได้

8. จริงอยู่นักวิชาการย่อมจะต้องแข่งขันกันในด้านของการสร้างงานที่มีคุณภาพ แต่หลักการใหญ่ของอุดมศึกษายังคงเป็นเรื่องของการสร้างสัมพันธ์ภาพในหมู่นักวิชาการด้วยกัน (collegial relationship: 8/1) มีการคบหาสมาคมกัน แลกเปลี่ยนความรู้กัน วิจารณ์กัน ซึ่งอาจจะต่างจาก “competition” หรือ “competitiveness” (8/2) ในด้านการผลิตหรือการตลาด เพราะการแข่งขันกันในทางวิชาการนั้นมีอาจวัดได้ด้วยวิธีการของการพาณิชย์ ซึ่งถูกกำหนดด้วยกลไกของตลาด มโนทัศน์ที่ว่าด้วย “ผู้ผลิต” และ “ผู้บริโภค” ใช้ได้ยากกับอุดมศึกษา

9. ดังที่กล่าวมาแล้ว การร่วมมือกัน (collaboration, cooperation: 9/1) เป็นส่วนสำคัญของวัฒนธรรมอุดมศึกษา แต่เดิมเป็นไปในระดับของบุคคลและกลุ่มบุคคล แต่ในปัจจุบันอาจมีการเน้นความร่วมมือระหว่างสถาบัน (ซึ่งในบางครั้งถูกกำหนดลงมาจากผู้ให้ทุน โดยเฉพาะรัฐ) มโนทัศน์ที่ว่าด้วย “networking” (9/2) มิได้เป็นการลดรูปความร่วมมือระหว่างกันลงไปแต่ประการ

ใด แต่ก็มีผู้ได้ชี้ให้เห็นแล้วว่า การอ้างมโนทัศน์ที่ว่าด้วยเครือข่ายนั้นถูกใช้ไปในทางที่ไม่ชอบในบางกรณี ซึ่งอาจจะกลายเป็นการเล่นพวก (nepotism: 9/1) ก็ได้ สังคมไทย โดยเฉพาะสังคมอุดมศึกษาของไทยมีการถือ “สี” กันอยู่มาก เราจำเป็นต้องช่วยกันสร้างวัฒนธรรมใหม่ที่นำเรื่องของการสร้างเครือข่ายให้พ้นจากปวงกรรมของ “การเจริญพันธุ์ในหมู่เครือญาติ” (inbreeding) ซึ่งในบางครั้งสามารถใช้ “networking” เป็นข้ออ้างได้

10. ผู้เขียนได้เน้นย้ำหลายครั้งแล้วว่า ความเป็นมิตรต่อกันในฐานะเพื่อนร่วมงาน คือปัจจัยที่ผลักดันให้มหาวิทยาลัยและอุดมศึกษาทั้งระบบก้าวหน้าไปได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านวิชาการ คำว่า “colleagues” (10/1) แต่เดิมเป็นคำที่มีความหมายต่อชีวิตของนักวิชาการในมหาวิทยาลัย นักวิชาการผู้ใดได้รับแต่งตั้งเป็นหัวหน้างาน ไม่ว่าจะเป็น หัวหน้าภาควิชา คณบดี หรืออธิการบดีก็ยังรู้ดีว่าเขาได้รับมอบหมายให้ทำงานเป็น “หมายเลขหนึ่งในบรรดาผู้เสมอกัน” (เรียกเป็นภาษาละตินว่า “primus inter pares”: 10/1) ถือเป็นงานชั่วคราว เมื่อหมดหน้าที่แล้วก็กลับมาเป็นอาจารย์เหมือนเดิม (ซึ่งเป็นตำแหน่งที่ติดตัวเขาอยู่ตลอดเวลา) ปัจจุบันมีการนำระบบธุรกิจมาใช้ในกิจการมหาวิทยาลัย ผู้บริหารจึงได้รับการสถาปนาขึ้นเป็น “ผู้บริหารระดับหัวหน้า” (Chief Executive Officer [CEO] : 10/2) สามารถสั่งการลงไปยังผู้ปฏิบัติงานในระดับที่ต่ำกว่า CEO บางคนจึงอาจจะใกล้ชิดกับสภามหาวิทยาลัย (ซึ่งในหลายกรณีประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิที่สูงวัยผู้ไม่เข้าใจใคร) มากกว่ากับนักวิชาการในสถาบันของตนเอง การที่เหมาเอาว่า “การสั่งการ” เป็นกลไกการบริหารที่ได้ผลในมหาวิทยาลัยนั้น ต้องถือว่าเป็นความเข้าใจผิด ในการกำหนดทิศทางในการปฏิบัติงาน องค์การเปื่องสูงจำเป็นต้องให้เหตุผลให้นักวิชาการเชื่อถือ จึงจะทำให้งานมหาวิทยาลัยเดินไปได้ด้วยดี

11. มหาวิทยาลัยในยุคที่ IT มีพลังมหาศาลมักจะลืมไปว่า ระบบ “มนุษย์ สัมผัสมนุษย์” (face-to-face contact: 11/1) ยังคงเป็นหนทางที่จะสร้างความสามัคคีและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ดีที่สุด เราจะต้องไม่ลืมว่าสงครามเย็นสิ้นสุดลงได้ เพราะประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกากับประธานาธิบดีของสหภาพโซเวียตพบเจรจากันตัวต่อตัวหลายครั้ง จริงอยู่การติดต่อกันในโลกเสมือนจริงโดยผ่านอินเทอร์เน็ตอำนวยความสะดวกนานัปการ และช่วยให้วิชาการรุดหน้าไปได้อย่างเห็นได้ชัด แต่การติดต่อกันในรูปของ online contact (11/2) ก็ยังขาดไอรุ่นของความเป็มนุษย์ การที่สมาชิกของประชาคม ซึ่งนั่งทำงานใกล้กันหรือติดกัน ชอบสื่อสารกันด้วยอีเมล ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็น นอกเสียจากเป็นการส่งข้อมูลที่มีความสำคัญ การสนทนากัน การสร้างทวิวัจน (dialogue: 11/1) ต่อกันยังคงเป็นการติดต่อสื่อสารกันที่จะสร้างมิตรภาพได้ดีที่สุด

12. ดังตัวอย่างที่กล่าวมาแล้วในข้อ 1 ภารกิจการสร้างคนก็คือการสร้างผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์ (creative individual: 12/1) ผลผลิตของมหาวิทยาลัยจึงเป็นที่ต้องการของสังคม เพราะบุคคลเหล่านี้คิดเป็น เรียนรู้ใหม่ได้ตลอดเวลา คิดใหม่ได้ตลอดเวลา รู้จักปรับตัว โดยไม่ยอมตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปในทุกกรณี แต่มุ่ง “เป็นนาย” โลกและสังคมที่เปลี่ยนแปลงได้ โดยที่ยังยึดคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์เอาไว้ การที่เรานำเอามโนทัศน์เรื่อง “ผู้ประกอบการ” (entrepreneur: 12/2) มาใช้กับบัณฑิตอาจจะเป็นการมองโลกนี้แคบลงไป เช่นเดียวกับในกรณีอื่นๆ

13. ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์คือตัวประกันคุณภาพของอุดมศึกษา แม้แต่ในยุคที่ IT รุ่งเรือง ครูก็ยังมิบทบาทหน้าที่ในการให้คำแนะนำ ในการชี้ทาง และในการกำกับดูแลการเรียนของศิษย์ คำว่านักศึกษา (students หรือ pupils:

13/1) จึงเป็นมโนทัศน์ที่เปรียบดังสมาชิกของครอบครัว ปัจจุบันความคิดของตลาดแผ่ขยายเข้ามาครอบงำอุดมศึกษา เราจึงมองนักศึกษาว่าเป็น “ลูกค้า” (cliente: 13/2) ในการขอเปิดหลักสูตรในยุคใหม่จะต้องมีการคำนวณจุดคุ้มทุนโดยการนับจำนวนลูกค้า และคิดราคาค่าหน่วยกิตให้ถูกต้อง ความสัมพันธ์ดั้งเดิมที่เปี่ยมด้วยไออุ่นแห่งความเป็นมนุษย์จึงเปลี่ยนไปเป็นเรื่องของกำไรขาดทุนในเชิงธุรกิจ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น มิได้เกิดจากตัวของมหาวิทยาลัยเพียงเท่านั้น นักศึกษาและผู้ปกครองก็เริ่มเปลี่ยนแนวคิดไปสู่ความเป็นลูกค้าที่เรียกร้องให้พ่อค้าสนองความต้องการของตนเองในด้านนั้นด้านนี้

14. เราเคยเรียกผู้ที่จบการศึกษาว่าเป็น graduates (14/1) ซึ่งเป็นมโนทัศน์ที่ยังเชื่อให้เราได้เห็นตัวมนุษย์อยู่ แต่ปัจจุบันเป็นยุคที่ต้องมีการวางแผน ซึ่งต้องเป็นไปตามระบบของ input – process – output ภาพของศิษย์ที่จบการศึกษาจึงเลือนหายไป เพราะพวกเขาถูกจัดให้เข้าไปในระบบและกลายเป็น output (14/2) ไปเสียแล้ว เราจะได้เห็นหน้าเขาในภาพของมนุษย์อีกครั้งก็ในพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ของการรับพระราชทานปริญญา การที่ครูกับศิษย์มีโอกาสดำเนินภาพร่วมกันในวันรับปริญญา จึงนับได้ว่าภาพถ่ายมีคุณูปการในการเตือนความทรงจำว่า ครั้งหนึ่งเรากับศิษย์เคยเป็นมนุษย์ที่ได้สัมผัสกันในโลกแห่งความเป็นจริงมาแล้ว

15. การที่จะคาดหวังให้มหาวิทยาลัยสร้างบัณฑิตผู้มีความพร้อมที่จะสนองความเปลี่ยนแปลงของสังคมได้ในทุกรูปแบบเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ การเรียนรู้และการฝึกอบรมเสริมเติมเป็นสิ่งที่เลี่ยงไม่ได้ หน้าที่ของมหาวิทยาลัยจึงเป็นเรื่องของการสร้าง “ศักยภาพ” (potential: 15/1) ให้แก่บัณฑิต กวีเอกของเยอรมัน เบอร์ทอลท์ เบรชท์ (Bertolt Brecht: 1898–1956) เขียนบทกวีไว้บทหนึ่ง

ที่ลงท้ายด้วยคำคม ซึ่งแปลเป็นภาษาอังกฤษว่า “Learn how to learn and never unlearn it!”¹⁹ ซึ่งศักยภาพนี้จะเป็นรากฐานรองรับการปรับตัวให้เป็นนายของสถานการณ์ต่างๆ ได้ (ดังที่กล่าวมาแล้วในข้อ 12 ข้างต้น) ปัจจุบันเรามุ่งไปในเรื่องของ “การสำเร็จการศึกษา” ซึ่งอันที่จริง “การสำเร็จ” ที่ว่านี้น่าจะหมายถึง การสร้างความพร้อมในการที่บัณฑิตจะไปแสวงหาความรู้และความชำนาญ ต่อเนื่องไปตลอดชีวิต มหาวิทยาลัยจึงควรทำหน้าที่เป็น “โรงเรียนเตรียมฯ ของ การศึกษาตลอดชีวิต” การให้ปริญญา (certification: 15/2) น่าจะเป็นเพียงใบรับรองว่า บัณฑิตได้ผ่านกระบวนการเตรียมความพร้อมดังกล่าวมาแล้วในระดับหนึ่งเท่านั้น

16. มหาวิทยาลัยคือสถาบันที่จัดการ “เรียนลัด” คือด้วยเวลาอันจำกัด เพียงไม่กี่ปี มหาวิทยาลัยที่ดีก็สามารถบ่มเพาะศิษย์ของตนให้บรรลุวุฒิภาวะ (maturity: 16/1) ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวุฒิภาวะทางปัญญา กระบวนการทำให้เกิดวุฒิภาวะ (maturation: 16/1) จึงเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ที่มหาวิทยาลัยควรจะเข้าใจ หมายถึงว่า การเรียนรู้ในระบบของมหาวิทยาลัยน่าจะมีประสิทธิภาพ ไม่ด้อยกว่าการเรียนรู้จากมหาวิทยาลัยชีวิต โดยไม่ทำให้ชีวิตมหาวิทยาลัยกลายเป็นกระบวนการผลิตที่ตายตัว ปัจจุบันเราลืมเรื่องของการสร้างวุฒิภาวะ

¹⁹ จากบทกวีชื่อ “An die Studenten im wiederaufgebauten Hörsaal der Universität” (สำหรับนักศึกษาที่เข้ามาเรียนในมหาวิทยาลัยที่ซ่อมสร้างใหม่) ใน *กวีนิพนธ์เยอรมันร่วมสมัย: บทวิเคราะห์และสรรนิพนธ์* (ผู้วิจัยหลัก: เจตนา นาควัชระ) เอกสารอัดสำเนาเย็บเล่ม, หน้า G156-G160 จากโครงการวิจัยเมธีวิจัยอาวุโส สกว. เรื่อง “กวีนิพนธ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัย: ประสพการณ์จากวรรณคดีไทย อังกฤษ อเมริกัน ฝรั่งเศส และเยอรมัน” พ.ศ. 2541

ไปเสีย โดยมุ่งสร้างทักษะและความพร้อมในการที่จะไปประกอบอาชีพอันจะทำให้เกิด “การเติบโต” (growth: 12/2) ซึ่งอาจวัดได้ในระดับต่างๆ เช่น ในระดับชาติ เราวัดการเติบโตของ GDP เป็นตัวชี้วัดความเจริญก้าวหน้า ผู้ที่มีวุฒิภาวะก็ย่อมจะสนองการเติบโตเหล่านี้ได้อยู่แล้ว อีกทั้งยังมีมิติทางสติปัญญามาเสริมให้อีกด้วย

17. สมาชิกของประชาคมมหาวิทยาลัยน่าจะเป็นผู้ที่มีระเบียบวินัย ดังที่ วิลเฮล์ม ฟอน ฮุมโบลด์ท์ ได้เคยตั้งความหวังเอาไว้ คำว่า discipline (17/1) อันหมายรวมถึงความเข้มข้นทางปัญญาและความเป็นปึกแผ่นของสาขาวิชาต่างๆ ในที่นี้จึงบ่งบอกถึงการมีวินัยต่อตนเอง (self-discipline 17/1) และอาจเลยไปถึงความสามารถที่จะวิจารณ์ตนเอง (self-criticism: 17/1) กรณีหลังนี้คือ เครื่องพิสูจน์ความเป็นผู้มีปัญญาที่แท้จริง เพราะผู้ทรงปัญญาซึ่งรู้จักที่จะวิจารณ์ตนเอง คือ เสาหลักของวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ ซึ่งมหาวิทยาลัยจำเป็นต้องมี ทั้งหลายทั้งปวงที่กล่าวมาข้างต้นนี้คือความสำคัญของการมีและการใช้วิจารณ์ญาณ ซึ่งอาจรวมถึงการใช้วิจารณ์ญาณในการประเมินคุณค่า ยุคใหม่ต้องการมาตรวัดที่เป็นรูปธรรม มีความเป็นภววิสัย จึงไปหยิบยืมเครื่องมือของช่างรังวัดที่ดินมาใช้ คือ มโนทัศน์ที่ว่าด้วย benchmarking (17/2) การประเมินคุณค่าใดๆ จึงต้องมีลักษณะเชิงปริมาณ วิธีการที่กล่าวมานี้ก็เป็นการประกาศความไม่มั่นใจในการใช้วิจารณ์ญาณของมนุษย์ซึ่งเล็งที่จะเป็นอัตวิสัยมิได้

18. คำว่ามหาวิทยาลัย (university) ในโลกตะวันตกรู้จักกันตั้งแต่สมัยโรมันเป็นต้นมาเป็นภาษาละตินว่า “จักรวาลแห่งวิทยาการ” (universitas litterarum: 18/1) หมายความว่า มหาวิทยาลัยเป็นแหล่งหลอมรวมวิทยาการความรู้อันหลากหลายอย่างมีรู้จัก มีนัยแฝงอยู่ว่า การแสวงหาความรู้อาจไม่จำเป็นที่

จะต้องมีเป้าหมายอันนำไปสู่การสร้างประโยชน์เชิงปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม ถึงกระนั้นก็ตาม ก็เป็นที่ทราบกันว่า มหาวิทยาลัยตะวันตกแต่ดั้งเดิมนั้นจัดการเรียนการสอนในวิทยาการบริสุทธิ์หรือทั่วไปในคณะวิชาที่เรียกว่า “คณะปรัชญา” (Faculty of Philosophy) อันเป็นรากฐานที่จะนำไปสู่การศึกษาขั้นต่อไปในสาขาที่เป็นการเตรียมผู้รู้และผู้เจนจัดในทางปฏิบัติในสาขาเทววิทยา (Theology) นิติศาสตร์ (Law) และแพทยศาสตร์ (Medicine) วิวัฒนาการดังกล่าวมีผลต่อเนื่องมาจนถึงช่วงหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 20 ในมหาวิทยาลัยบางแห่ง เช่น มหาวิทยาลัยเวียนนา ผู้ที่ศึกษาด้านวิทยาศาสตร์ศึกษาอยู่ในคณะปรัชญามรดกดังกล่าวยังสังเกตได้จากการให้ชื่อปริญญาที่ใช้กันอยู่ในทุกวันนี้ คือ Doctor of Philosophy (PhD) ซึ่งรวมวิทยาการพื้นฐานทั้งหลายไม่ว่าสาขาใด ในกรณีดังกล่าวอุดมศึกษาของไทยก็รับแบบอย่างนี้มา โดยใช้ชื่อปริญญาคุณวุฒิปันธิตที่มีลักษณะเป็นวิชาการว่า “ปรัชญาคุณวุฒิปันธิต”

สำหรับสถาบันอุดมศึกษาที่สร้างขึ้นโดยมีเป้าประสงค์เฉพาะ (goal-oriented, mission-oriented institution: 18/2) มีการดัดแปลงโดยเฉพาะในวงการการศึกษาไทยว่า เป็นการเอื้อประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพ และมีนัยแฝงอยู่ว่า สถาบันในลักษณะใหม่นี้จะสนองความต้องการในการพัฒนาประเทศได้ดีกว่ามหาวิทยาลัยแบบเดิม ซึ่งถือได้ว่าเป็นการเข้าใจผิด เพราะแม้แต่ในมหาวิทยาลัยเทคโนโลยี (Institute หรือ University of Technology) บางแห่ง เช่นในเยอรมนีหรือในสหรัฐอเมริกา ก็มีการให้การศึกษาทั่วไปที่กว้างขวางมาก และในบางแห่งก็มีผู้เชี่ยวชาญระดับโลกในวิทยาการด้านมนุษยศาสตร์และ/หรือสังคมศาสตร์ประจำอยู่ด้วย เช่น Massachusetts Institute of Technology (MIT) ของสหรัฐอเมริกา ตัวอย่างจากเยอรมนีที่เห็นได้ชัดคือ สถาบันเทคโนโลยีแห่งเมืองชตุทการ์ท

(Stuttgart) ซึ่งได้ขยายความเชี่ยวชาญออกไปในด้านต่างๆ จนต้องปรับตัวเป็น มหาวิทยาลัยเต็มรูป ซึ่งรู้จักกันในนามของ Stuttgart University ในปัจจุบัน

19. อันที่จริง มหาวิทยาลัยยุคใหม่ส่วนใหญ่รับแนวคิดของ วิลเฮล์ม ฟอน ฮุมโบลท์ มาใช้กันอย่างกว้างขวาง นั่นก็คือ การทำหน้าที่ทั้งการสอนและการวิจัยควบคู่กันไป ในยุคหลัง มหาวิทยาลัยเฉพาะทาง เช่น สถาบันเทคโนโลยี รับทำงานวิจัยให้กับทั้งรัฐและเอกชน สมประสงค์ด้วยกันทั้งสองฝ่าย ฝ่ายผู้รับก็ได้รับประโยชน์จากองค์ความรู้อันหนักแน่นและความสามารถในการค้นคว้า แสวงหาแนวทางใหม่ ฝ่ายผู้ให้คือมหาวิทยาลัยก็มีโอกาสได้ “ลับอาวุธ” ของตน ให้คมกริบอยู่ตลอดเวลา แต่ก็ยังไม่ลืมบทบาทหน้าที่ในการสอน ถ้าจะให้ความสำคัญต่อการวิจัยก็ขอเพียงแต่เรียกสถาบันของตนว่า “มหาวิทยาลัยมุ่งวิจัย” (research-oriented university: 19/1) ไม่ช้าไม่นาน ผลประโยชน์ โดยเฉพาะรายได้ที่มาจากการวิจัย ก็ทำให้มหาวิทยาลัยลืมบทบาทดั้งเดิมของตน คือลืมไปว่าสถาบันวิจัยอิสระ (เช่น Max Planck Institutes ในเยอรมนี) ที่ทำหน้าที่ได้เท่าตน หรือดีกว่าตนก็ยังมีอยู่ จึงปรับสมญานามของตนไปเป็น “มหาวิทยาลัยวิจัย” (research university: 19/2) ซึ่งบางแห่งถึงขั้นละเลยการวิจัยพื้นฐานเพื่อไปทำงานประเภท “มือปืนรับจ้าง” ไทยเราซึ่งระบบอุดมศึกษายังอยู่ในขั้นปฐมวัยจึงควรจะได้เอนสำนึกตัวเองอยู่ตลอดเวลาว่า เรายังเป็นสถาบันการศึกษา หรือประชาคมทางวิชาการอยู่

20. แต่เดิมา การสร้างชื่อเสียง (reputation: 20/1) ให้แก่มหาวิทยาลัยใด เป็นกระบวนการอันยาวนาน บางครั้งนับได้เป็นหน่วยของศตวรรษ ชื่อเสียงมาจากคุณภาพของสมาชิกของประชาคมนั้นๆ ซึ่งวงวิชาการและมหาชน (ซึ่งในปัจจุบันรวมถึงประชาคมนานาชาติ [international community]) ให้การยอมรับ

ล่าสุดได้มีการนำมโนทัศน์ทางธุรกิจที่ว่าด้วย “การสร้างจุดขาย” (branding: 20/2) มาใช้กับมหาวิทยาลัย ซึ่งดูจะเป็นการเรียนลัดและรวบรัดเกินไป เพราะเป็นการทำให้มหาวิทยาลัยจำเป็นต้องโฆษณาตนเองในรูปของสินค้า ซึ่งเป็นการผิดวัตถุประสงค์ดั้งเดิมของอุดมศึกษา

21. คำตอบต่อข้อสงสัยข้างต้นก็คือ การยอมรับนับถือ (recognition: 21/1) ซึ่งมาจาก 2 แหล่งคือ จากผู้ร่วมอาชีพด้วยกันเอง (colleagues) หรือจากมหาชน (public) ซึ่งอาจต้องใช้เวลาเป็นเครื่องพิสูจน์ แต่โลกปัจจุบันเป็นโลกของการชั่ง-ตวง-วัด จึงมีองค์กรเอกชน (ที่โฆษณาตนเองว่ามีลักษณะนานาชาติ) รับอาสาเข้ามาจัดอันดับมหาวิทยาลัยในระดับโลก เรียกว่า “World University Ranking” ซึ่งการวัดคุณภาพมหาวิทยาลัยโดยองค์กรวั้นั้น เป็นสิ่งที่เชื่อถือได้ยาก เพราะในแต่ละมหาวิทยาลัยก็มีทั้งวิชาที่แข็งแกร่ง และวิชาที่อ่อนแอ แต่ผู้คนในยุคของเราไม่ชอบใช้วิจารณญาณของตนเอง ระบบ “ranking” (21/2) จึงได้รับการสถาปนาขึ้นมา และมีการนำมาใช้อย่างแพร่หลาย แม้แต่ในการระบุว่า มหาวิทยาลัยของไทยแห่งใดควรได้รับสมัญญาว่าเป็น “มหาวิทยาลัยวิจัย” (research universities) นั้น หน่วยงานของรัฐในประเทศไทยก็ยึดการจัดอันดับในระดับนานาชาติที่กล่าวมานี้เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ เหตุใดจึงไม่คิดหาเกณฑ์ของตนเอง

22. ถ้ามหาวิทยาลัยแต่ดั้งเดิมมาเป็นที่รวมของผู้มีวิชา ของคึกฉิต คุณสมบัติที่ประชาคมพึงสร้างก็คือ ความอ่อนน้อมถ่อมตน (humility: 22/1) เมื่อผู้มีวิชารู้จักอ่อนน้อมถ่อมตน ก็ย่อมพร้อมที่จะเรียนรู้ใหม่อยู่ตลอดเวลา วิชาที่จะเพิ่มพูน วิชาที่จะแผ่ขยายไปสู่ผู้อื่น แต่ก็มักมีปรากฏการณ์ในทางตรงกันข้าม ที่ผู้มีวิชาเกะตัวกัน แล้วหลงคิดไปว่า ตนคือกลุ่มผู้นำ (elite) ทำให้เกิดปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “elitism” (22/1) ไม่ช้าไม่นาน การหลงตัวเองก็ก่อให้เกิด

ความประมาท สำนักวิชาที่นับว่าเป็นผู้นำแท้จริงก็คือสุสานทางวิชาการ (academic mausoleum) นั่นเอง ซึ่งในแง่นี้มหาวิทยาลัยแบบประเพณีน่าจะเป็น บทเรียนที่เตือนสติคนรุ่นใหม่ได้ แต่ในปัจจุบันมีพัฒนาการของการสร้างความ โดดเด่นให้แก่ตนเอง ที่รู้จักกันในนามของ “visibility” (22/2) ไม่ช้าไม่นาน สถาบันบางแห่งยอมลดตัวลงไปใช้กลไกของตลาดในการโฆษณาตนเอง “visibility” จึงกลายเป็นการสร้างภาพเพื่อดึงดูดลูกค้า น่าเห็นใจผู้ที่เข้าศึกษา ในมหาวิทยาลัยและผู้ปกครองของเขาเหล่านี้ ที่ไม่อาจรู้ได้ว่าอะไรคือของจริง อะไรคือของเทียม

23. คำว่า “concern” ในภาษาอังกฤษมี 2 ความหมาย เช่นเดียวกับ “value” ครูบาอาจารย์ที่ดีย่อมมีความเป็นห่วงเป็นใยต่อศิษย์ของตน (23/1) ทั้งใน ด้านความรู้และด้านอื่นๆ (ในอดีต ครูบางคนทำหน้าที่เป็น “ธนาคารของนักบุญ” ที่ให้ศิษย์กู้เงินโดยไม่เสียดอกเบี้ย! ซึ่งศิษย์ที่ดีก็มักจะชดใช้คืนให้เมื่อมีโอกาส ปัจจุบัน “กองทุนกู้ยืมเพื่อการศึกษา” [กยศ.] ไม่ประสบความสำเร็จ เพราะ องค์กรรมิได้มีตัวตนเช่น “ธนาคารนักบุญ” ย่อมไม่กระตุ้นความรับผิดชอบในส่วน ของนักศึกษา) ความหมายที่สองของคำว่า “concern” คือองค์กรธุรกิจ ซึ่งก็มี ความหมายกลางๆ ถ้ายังคงสถานะของตนอยู่ในภาคธุรกิจ เมื่อมหาวิทยาลัยต้อง “เลี้ยงตัวเอง” ความคิดเรื่องการตั้งองค์กรธุรกิจจำต้องผันตัวเข้ามาในระบบ อุดมศึกษา อาทิ การปรับผลงานวิจัยไปสู่ระบบการผลิตต้องมีองค์กรเชื่อมโยงที่ ชวนให้คิดถึงมโนทัศน์เรื่อง “concern” ในรูปของบริษัท เช่น “spin-off company” (23/2) ซึ่งก็ยังดำรงอยู่ ณ จุดกึ่งกลางระหว่างสถาบันซึ่งทำหน้าที่ให้การศึกษา กับ องค์กรธุรกิจ แต่ไม่ช้าไม่นานมหาวิทยาลัยบางแห่งก็หลงทางไปสู่แนวคิดเชิง ธุรกิจอย่างเต็มรูป

24. ความเป็นปึกแผ่นของระบบอุดมศึกษาแต่เดิมมา แม้แต่ในระดับข้ามชาติ ก็เป็นไปในรูปที่ไม่เป็นทางการ (informal: 24/1) ตัวอย่างของมหาวิทยาลัยปารีสในมัธยมสมัย เป็นตัวอย่างของประชาคมนานาชาติที่มีชีวิตชีวา ยิ่ง ดังที่นักวิชาการและนักประพันธ์ชาวอิตาลีเลียน อุมแบร์โต เอคโค (Umberto Eco) ได้พรรณนาไว้อย่างพิสดารในนวนิยาย *Baudolino* (2000) ของเขา อุดมศึกษาจึงเป็นระบบที่ก้าวไปด้วยมิตรภาพ ถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน ยุคปัจจุบันเป็นยุคที่เรียกร้องลักษณะที่เป็นทางการ (formal: 24/2) การร่วมมือไม่ว่าในระดับสูงหรือระดับล่างก็ต้องมีการทำให้เป็นทางการ (formalized: 24/2) แม้แต่ผลงานของอาจารย์และของหน่วยงานก็ยังมีการให้แต้มและนับแต้ม มหาวิทยาลัยจึงแปรสภาพเป็นโรงงานอุตสาหกรรมยิ่งขึ้นทุกที

25. เคยมีศาสตราจารย์ชาวเยอรมันท่านหนึ่ง ทิ้งหลักฐานไว้ในเอกสารจดหมายเหตุ (archive)²⁰ ของท่านว่า ท่านพร้อมที่จะรับโทรศัพท์จนถึงก่อนเวลาเที่ยงคืน หมายความว่าศิษย์ที่มีปัญหาเร่งด่วน อาจปรึกษาท่านได้ทุกเมื่อ วัฒนธรรมอันดีของฝ่ายศิษย์ก็คงจะเป็นว่า ถ้าไม่จำเป็นจริงๆ ก็ไม่ควรจะกวนครู ในยามวิกาลเช่นนั้น แต่ครูผู้ประเสริฐท่านนั้น (ซึ่งผู้เขียนรู้จักเป็นส่วนตัว) มีวิญญาณแห่งความเป็นครูเต็มเปี่ยม การปรึกษาหารือกันอย่างไม่เป็นทางการ (informal consultation: 25/1) จึงเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมอุดมศึกษา ยุคปัจจุบันครูอาจารย์ทำตัวเยี่ยงแพทย์ หรือ ทนายความ ผู้มีเวลาจำกัด จะพบได้ก็ในช่วงที่เรียกว่า “office hours” (25/2) เท่านั้น หากไม่อาจารย์เหล่านั้นจะไม่มีเวลาไว้ทำงานวิจัย เพื่อที่จะช่วยผลักดันสถาบันของท่านให้ขึ้นสู่ระดับ “research

²⁰ ดู Chetana Nagavajara. "Kurt Wais: A Centenary Appraisal." In: *Manusya. Journal of Humanities*. Special Issue No. 11 (2006), p. 7.

universities” (19/2) แล้วก็จะได้รับทุนอุดหนุนอันมหาศาลจากรัฐ (ซึ่งในบางประเทศเป็นจริงอย่างที่หวัง แต่ในประเทศไทยในขณะนี้หาเป็นเช่นนั้นไม่)

26. ในการประชุมอธิการบดีจากทั่วโลก ณ กรุงเทพมหานคร เมื่อปี 2549 ผู้ได้รับเชิญให้แสดงปาฐกถาำาคือ Lord Chris Patten ซึ่งเป็น Governor of Hong Kong คนสุดท้าย และต่อมาได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่นายกสภามหาวิทยาลัย ออกซฟอร์ด ท่านลอร์ดดยอมรับว่า แนวโน้มของการบริหารมหาวิทยาลัยในระดับโลก กำลังจะปรับตัวไปในลักษณะของการตัดสินใจจากบนลงมาสูล่าง (top-down: 26/2) ทั้งนี้เพราะทรัพยากรจำกัด โดยเฉพาะทรัพยากรจากรัฐ จึงต้องมีการตัดสินใจอย่างรวดเร็ว จะรอให้มีการคิดพ้องกัน (consensus) ในประชาคมเสียก่อนยอมไม่ทันท่วงที แต่เดิมมา ประชาคมของนักวิชาการ (community of scholars) มีความสัมพันธ์ในแนวนอน (horizontal: 26/1) ถึงอย่างไรก็ตาม ผู้บริหารที่รู้จักผูกใจคน เพื่อที่จะได้ผลงานที่ดีที่สุดจากเพื่อนร่วมงาน ย่อมจะต้องรู้จักศิลปะในการสื่อสารกับประชาคมของตน โดยที่ไม่ทำให้นักวิชาการชั้นนำในสถาบันของเขาเกิดความรู้สึกว่า ความสัมพันธ์กับผู้บริหารกำลังจะเปลี่ยนไปในรูปของ นายกับบ่าว!

27. การบริหารงานของมหาวิทยาลัย แต่เดิมมาดำเนินไปในรูปแบบของการ “แบ่งงานกันทำ” (division of responsibility: 27/1) ซึ่งถ้ามีการตกลงกันด้วยวาจาก็ถือว่าเพียงพอแล้ว ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในหัวข้อ 24 ข้างต้น ยุคปัจจุบันเรียกร้องความเป็นทางการ หัวหน้างานในระดับสูงกว่าจึงจำเป็นต้องทำ performance agreement (27/2) กับหัวหน้างานในระดับรองลงมา เช่นอธิการบดีลงนามในสัญญากับคณบดี และคณบดีต้องไปมีข้อตกลงต่อไปกับหัวหน้าภาควิชา หัวหน้าภาควิชาก็จำเป็นต้องมีข้อตกลง (จะเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ) กับ

อาจารย์ในภาควิชา ถ้าอาจารย์ในภาควิชาไม่สร้างผลงานเช่นงานวิจัยดังที่ตกลงกันไว้ หัวหน้าภาควิชาต้องเป็นผู้รับผิดชอบ (หรือรับเคราะห์) ด้วยการที่ไม่ได้ทำตามที่ได้คาดหมายไว้ ความเป็นทางการในลักษณะที่กล่าวมานี้ เป็นการเปลี่ยนวัฒนธรรมอุดมศึกษา มีลักษณะของการรัดรั้งซึ่งย่อมทำให้อาจารย์เกิดความเครียด

28. เราจะย้อนกลับไปสู่ระบบเก่า ที่ตั้งอยู่บนรากฐานของ “สัญญาสุภาพบุรุษ” (gentlemen’s agreement: 28/1) ได้หรือไม่ โดยไม่ต้องมีการลงนามในสัญญาใดๆ อย่างเป็นทางการ เพราะเชื่อได้ว่าผู้ที่สมัครเข้ามาเป็นสมาชิกของประชาคม จะเป็นผู้ที่พร้อมที่จะผูกมัดตัวเอง (commitment: 28/1) ด้วยการรักษาสัญญาสุภาพบุรุษ ความจริงมีอยู่ว่า สมาชิกจำนวนหนึ่งไม่รักษาสัญญาสุภาพบุรุษ จึงทำให้งานเสียหาย ทางออกของยุคใหม่จึงจำเป็นต้องเป็นไปในรูปของการทำข้อสัญญา (contract: 28/2) ถ้าเป็นในระดับสถาบันต่อสถาบันก็จะต้องมีการลงนามใน memorandum of understanding (MOU: 28/2) ซึ่งก็ปรากฏว่ามีการลงนาม MOU กันเป็นจำนวนมากมาย รวมทั้ง MOU กับสถาบันในต่างประเทศ ซึ่งถูกล้มไปโดยไม่มีการดำเนินการใดๆ ทั้งสิ้น ปัญหาที่กล่าวมานี้ไม่มีทางแก้ที่ตายตัว จะว่าเก่าถูกและใหม่ผิดก็คงจะไม่ได้ จึงขึ้นอยู่กับวิจรรณญาณของแต่ละสถาบันที่จะใช้มาตรการที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการแล้วแต่กรณี

29. ความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับครูตั้งอยู่บนรากฐานของการเรียน-การสอน ซึ่งในกรณีของแนวคิดอุดมศึกษาของ วิลเฮล์ม ฟอน ฮุมโบลท์ นั้น ศิษย์ควรที่จะเอาอย่างครูในการทำงานด้วยความตั้งใจจริง การเห็นภาพที่เป็นรูปธรรมของนักศึกษา 1,000 คน ถูกจับอัดเยียดเข้าไปในห้องบรรยายขนาดใหญ่

เพื่อฟังการบรรยายของอาจารย์ 1 คน ในวิชาหลักของหลักสูตรศึกษาทั่วไป ย่อมจะชวนให้เกิดความคิดที่เป็นปฏิกิริยาต่อการเรียนการสอนแบบประเพณี เพราะห้องเรียนในลักษณะดังกล่าวอาจเรียกได้ว่าเป็นเรือนจำทางวิชาการ teaching-learning (29/1) ในยุคของ IT น่าจะมีความหลากหลายกว่านั้นได้ และการเรียนด้วยตนเองย่อมจะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ จึงเป็นการสมควรที่จะนำ มโนทัศน์ของ “การจัดการความรู้” (knowledge management 29/2) มาใช้ โดยที่ สนับสนุนให้ผู้เรียนมีบทบาทในการรับผิดชอบตัวเองมากขึ้น แต่เราจะต้องไม่ เข้าใจผิดว่าครูหมดบทบาทไป หรือต้องลดบทบาทลง ครูมหาวิทยาลัยที่ สุมโบลด์ท์ ไปเชิญให้มาสอนในมหาวิทยาลัยเบอร์ลิน เมื่อปี 1810 นั้น เป็น นักวิจัยและนักคิดระดับแนวหน้าของโลกตะวันตก ผู้เรียนสนใจหรือแย่งกันเข้าฟัง การบรรยายของท่านเหล่านั้น เพราะเป็นที่ทราบกันดีว่า ความรู้ที่ท่านนำมา เสนอให้นั่นเป็นการบุกเบิกใหม่ ท่านอาจเป็นคนแรกในโลกที่คิดสิ่งเหล่านั้นได้ แม้แต่สุมโบลด์ท์เองในฐานะอธิบดีกรมศึกษาธิการ (ซึ่งขึ้นกับกระทรวงมหาดไทย ของราชอาณาจักร) ยังขอเข้าฟังการบรรยายเป็นครั้งคราว ประเด็นที่ควร พิจารณาก็คือ มหาวิทยาลัยยุคใหม่มีครูที่มีคุณภาพเทียบได้กับอาจารย์ผู้สอนที่ สุมโบลด์ท์ไปเชิญมาสักกี่คน อีกประการหนึ่ง ยุคใหม่ของเราคงจะมีวิธีการที่เอื้อ ให้เอตทัคคะเหล่านั้นได้เผยแพร่ความรู้ของท่านนอกเหนือไปจากการบรรยายใน Auditorium Maximum (คือห้องเรียนที่ใหญ่ที่สุดของมหาวิทยาลัย) เราจะต้องไม่ ลืมว่า การจัดการเป็นเพียงเรื่องของกระบวนการ แต่เนื้อหาเป็นเรื่องที่ผู้รู้นำมา เสนอให้

30. เรื่องของการศึกษาทางไกล (distance learning: 30/1) มีมาก่อนการ จัดตั้งมหาวิทยาลัยเปิด ทั้งในตะวันตกและในประเทศไทย ผู้คนจำนวนไม่น้อย

สมัครเข้าเรียน correspondence course และมหาวิทยาลัยบางแห่ง เช่น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง (ชื่อเมื่อก่อตั้ง) ก็สนับสนุนให้มีการเรียนด้วยตนเอง อาจารย์มหาวิทยาลัยของไทยรู้จักการเขียนตำราประเภท self-instructional มานานแล้ว ผู้ที่เป็นครู ถ้าจะเลื่อนวิทยฐานะขึ้นเป็นครูมัธยมเต็มรูป ก็จะต้องสอบผ่านประโยคครูมัธยม (ป.ม.) ซึ่งเรียนได้ด้วยตนเอง ผนวกกับการฝึกอบรมเป็นระยะๆ เทคโนโลยีรุ่นแรกๆ เช่นวิทยุ มีคุณูปการมหาศาลในด้านการศึกษา มหาวิทยาลัยเปิดทั้งของตะวันตกและของไทย ซึ่งเริ่มกิจการในยุคที่โทรทัศน์กำลังเฟื่องฟูก็ได้ใช้ประโยชน์จากสื่อดังกล่าว การปรับเปลี่ยนสื่อเพื่อสนองความต้องการของการศึกษาจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติอยู่แล้ว ความเข้าใจที่ว่าสังคมร่วมสมัยมีเสรีภาพอย่างหาที่เปรียบมิได้ในการที่จะแสวงหาความรู้อันไร้ขอบเขตด้วยอันิสงส์ของ IT ในรูปของ “surfing” หรือ “googling” (30/2) กลับเป็นการเรียกร้องให้ผู้เรียนต้องมีวิจารณญาณสูงกว่าในอดีต เพราะลำพังเพียงแต่จะทำกิจแห่งการลองผิดลองถูก ก็อาจจะเป็นการลงทุนที่สูงเกินไปเสียด้วยซ้ำ หากไม่มีการชี้นำใดๆ จากผู้รู้ หรือจากกลไกอื่นๆ ที่ช่วยชี้ทาง

31. วงการอุดมศึกษาเน้นการตีพิมพ์เผยแพร่ (publishing: 31/1) เป็นตัวชี้พลวัตและคุณภาพการศึกษา ระบบที่มีการตรวจสอบโดยผู้รู้ในสาขาวิชาเดียวกันที่เรียกว่า “peer review” นั้น อาจจะเป็นเครื่องมือในการกลั่นกรองคุณภาพได้ในระดับหนึ่ง แต่ในปัจจุบันก็มีการเล่นแร่แปรธาตุโดยวารสารวิชาการบางฉบับเสียจนทำให้เกิดความไม่น่าเชื่อถือ สำหรับประเทศไทยนั้นยังขาดผู้เชี่ยวชาญในบางสาขาวิชา และปัญหาที่หนักหนาสาหัสไปกว่านั้นก็คือ ผู้กลั่นกรองไม่ทำหน้าที่ของตนอย่างเต็มความสามารถ อันที่จริง ผู้ที่อยู่ในวงการวิชาการที่ได้ใช้ประโยชน์จากผลงานตีพิมพ์เหล่านั้นน่าจะเป็นผู้ตรวจสอบที่น่าเชื่อถือที่สุด ใน

บางกรณี งานวิชาการบางชิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสาขามนุษยศาสตร์ใช้เวลานานมากกว่าจะได้รับการซึมซับโดยวงการวิชาการ ซึ่งอาจจะนับได้เป็นหน่วยทศวรรษ ถึงอย่างไรก็ดี ระบบที่มีการตรวจสอบยอมให้ความอุ่นใจแก่นักวิชาการ โดยเฉพาะนักวิชาการรุ่นใหม่ได้ดีกว่าการเผยแพร่งานวิชาการในโลกออนไลน์ เช่นเดียวกับการณีของการเรียนรู้ในข้อ 30 ข้างต้น เราไม่อาจเชื่อได้ว่าเว็บไซต์หรือบล็อก (website, blog: 31/2) ที่มีผู้สร้างขึ้นเองจะให้ความรู้ที่น่าเชื่อถือได้เสมอไป สรุปได้ว่า โลกเสมือนจริงที่ดูประหนึ่งจะขยายองค์ความรู้ไปได้อย่างไม่รู้จบนั้น อาจชวนให้นักวิชาการรุ่นใหม่หลงทางได้ง่ายกว่าระบบการตีพิมพ์แบบประเพณี

32. ผู้ที่อยู่ในวงการอุดมศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ที่อยู่ในประเทศซึ่งอุดมศึกษาเอกชนมีขอบเขตจำกัดหรือเพิ่งจะเริ่มก่อตัวย่อมมองว่ารัฐมีหน้าที่ในการให้การศึกษที่ดีที่สุดและถูกที่สุดไปจนถึงระดับอุดมศึกษา ซึ่งในบางประเทศเช่นในยุโรปตะวันตกสามารถทำได้ในยุคที่เศรษฐกิจเฟื่องฟู แต่ในปัจจุบันก็ต้องเริ่มคิดใหม่เสียแล้ว ถึงอย่างไรก็ตาม ภาพลักษณ์ของมหาวิทยาลัยในรูปขององค์กรที่มีได้ทำการค้า (non-commercial organization: 32/1) ก็ยังคงอยู่ในสายตาของมหาชน คำว่า non-commercial มีความชัดเจนมาก และมหาวิทยาลัยก็ย่อมจะต้องละอายใจถ้าปิดเปลือกนลักษณะดั้งเดิมของสถาบันอุดมศึกษาในยุคหลังได้มีการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์เพียงเล็กน้อยให้มหาวิทยาลัยกลายเป็น non-profit organization (32/2) ที่ดูจะให้อิสระต่อมหาวิทยาลัยเพิ่มขึ้นบ้างในการที่จะหารายได้ ซึ่งมหาวิทยาลัยส่วนใหญ่ก็พร้อมที่จะใช้ประโยชน์จากการปรับเปลี่ยนอันเล็กน้อยนี้ โดยมักอ้างว่า การหารายได้ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบใดเป็นกลไกที่ชอบธรรมในการหาทางเลี้ยงตัวเองให้รอดพ้นจากการล้มละลายในยุคที่รัฐไม่อาจ

ให้การสนับสนุนได้อย่างเต็มที่ ไม่ช้าไม่นานก็มีการใช้สิทธินี้เกินขอบเขตของความเหมาะสมพอดี อาจกล่าวได้ว่า การค้ากำไรเกินควร โดยไม่ต้องเสียภาษี เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นนิจสิน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเก็บค่าหน่วยกิตที่แพงลิบลิ่ว สำหรับหลักสูตรที่สอนเป็นภาษาอังกฤษ หรือหลักสูตร “พิเศษ” ต่างๆ (เพื่อให้โอกาสแก่ผู้ที่สอบเข้าด้วยระบบปกติไม่ได้) ยิ่งไปกว่านั้น ค่าหน่วยกิตในระดับบัณฑิตศึกษา โดยเฉพาะในระดับดุษฎีบัณฑิตอยู่ในระดับที่ใกล้เคียงกับประเทศตะวันตก ซึ่งมีค่าครองชีพที่สูงกว่าบ้านเราหลายเท่าตัว อันที่จริง ถ้าว่ากันโดยหลักการแล้ว ผู้ที่สมควรที่จะศึกษาต่อได้ในระดับปริญญาเอกน่าจะต้องมีพื้นฐานและประสบการณ์ทางวิชาการในระดับที่จะทำงานวิจัยที่มีคุณภาพได้ ถ้าได้รับการกำกับดูแลหรือการแนะนำจากอาจารย์ที่ปรึกษาที่มีความสามารถ หมายความว่า แทนที่มหาวิทยาลัยจะเก็บค่าหน่วยกิตที่สูงมากจากกลุ่มนักศึกษา ระดับสูงกลุ่มนี้ ในทางตรงกันข้าม มหาวิทยาลัยควรจะให้ทุนสนับสนุนพวกเขา เสียด้วยซ้ำ เพราะเขาเป็นกำลังสำคัญในการช่วยอาจารย์ในการทำวิจัย หรือในบางครั้งในการทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยสอน สำหรับเงินที่มหาวิทยาลัยหามาจากรายได้ที่ประกาศต่อมหาชนว่ามีใช้ในรูปผลกำไรนั้น สภามหาวิทยาลัยก็หาได้ควบคุมการนำไปใช้ทำให้ประโยชน์ต่อการศึกษาเสมอไปไม่ สรุปได้ว่า ประเด็นนี้มหาวิทยาลัยมีแต่ได้ ไม่มีเสีย

33. สมาชิกของประชาคมอุดมศึกษาที่ได้ผ่านการฝึกอบรมในด้านการบริหารจัดการแนวใหม่มักจะใช้ศัพท์แสงเฉพาะที่เพื่อนร่วมงานส่วนใหญ่อาจตามไม่ทัน เพราะเขาเหล่านั้นยังอยู่ในระบบเก่าที่ชอบอภิปรายมโนทัศน์ที่แสดงออกอย่างเต็มรูป (explicit concepts: 33/1) เมื่อได้สัมผัสกับศัพท์แสงเฉพาะ (jargon: 33/2) ของกลุ่มหัวก้าวหน้าก็มักจะเกิดความงุนงง ยิ่งไปกว่านั้น jargon ที่

กล่าวถึงก็มักจะแสดงออกเป็นอักษรย่อ (acronyms: 33/2) เสียเป็นส่วนใหญ่ อันที่จริงอักษรย่อที่ผู้เขียนนำมารวมไว้ใน Appendix²¹ ซึ่งดูประหนึ่งจะเป็นมนตราที่มีความขลังนั้น ก็ใช้ว่าจะเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในทุกวงการ เพราะอักษรย่อบางตัว ย่อมาจากต้นแบบที่ความหมายต่างกันมาก เช่น SL อาจแปลว่า เงินที่ให้ นักศึกษากู้ยืมก็ได้ หรือ ห้องสมุดซอฟต์แวร์ก็ได้ การใช้ศัพท์แสงในรูปแบบใหม่จึงควรจะใช้ด้วยความระมัดระวัง ถ้าศัพท์แสงเหล่านี้เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของความก้าวหน้าทางวิชาการและปัญญาความคิดที่แท้จริง ก็ควรจะได้รับการเผยแพร่ให้เป็นที่เข้าใจในวงกว้าง

34. อุดมศึกษาเติบโตขึ้นมาด้วยวัฒนธรรมลายลักษณ์ เราจึงมีคำว่า “เรียนหนังสือ” สำนวนอังกฤษว่า “คุณเรียนสาขาอะไร” ใช้ประโยคว่า “What do you read?” แหล่งความรู้ไม่ว่าจะในสาขาใดจึงเป็นในรูปของหนังสือ ห้องสมุด หอจดหมายเหตุ (archive) ซึ่งมีความสำคัญมาแต่โบราณกาล ในยุคหลังมีการใช้คำว่า resource centre (34/1) ซึ่งครอบคลุมความหมายได้กว้างกว่า ขณะนี้มีความเข้าใจผิดว่า ความรู้ทุกสาขาเรียนได้จากโลกไซเบอร์ โดยผ่าน search engine หรือ database (34/2) ซึ่งมีข้อมูลที่กว้างขวางกว่าหอสมุดใดๆ บนพื้นพิภพนี้ ซึ่งไม่เป็นความจริง ความรู้มากมายยังอยู่ในรูปของหนังสือ และต้นฉบับลายลักษณ์ ข้อมูลปฐมภูมิต่างๆ จำนวนมากที่มีอยู่ในหอจดหมายเหตุยังไม่ได้รับการปรับเข้าระบบดิจิทัล ถึงกระนั้นก็ดี มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่นักวิจัยจะต้องเรียนรู้วิธีการแผนใหม่ในการสืบค้นข้อมูล และในขณะเดียวกัน ผู้เรียนรุ่นใหม่อีกยังจำเป็นจะต้องเข้าใจคุณค่าของการศึกษาค้นคว้าแบบเก่าอยู่

²¹ ผู้เขียนอิงข้อมูลจาก Acronym Finder (www.acronymfinder.com)

35. เป็นที่เชื่อกันว่าทรัพยากร (resource: 35/1) ที่มหาวิทยาลัยสร้างขึ้นได้นั้น เป็น human resources ทรัพยากรทั้งหลายทั้งปวงในรูปแบบต่างๆ ที่มหาวิทยาลัยจำต้องหามา จึงเป็นการนำ resources อันหลากหลายไปสนองการสร้างทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งก็ดูจะเป็นกิจที่สง่างาม แต่ความหมกมุ่นอยู่กับเรื่องของวัตถุและทุนก็ทำให้ความคิดของผู้คนในมหาวิทยาลัยส่วนหนึ่งเปลี่ยนผันไป คือ ชอบที่จะพูดถึง capital (35/2) หรือ input (35/2) จึงสังเกตได้ว่า วัตถุนิยม (ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องเป็นความหมายเชิงมาร์กซิสต์) เข้ามาเบียดบังโลกแห่งความคิดของปัญญาชนรุ่นใหม่ มีการมองมนุษย์เป็นทุน (human capital) มีการมองวัฒนธรรมเป็นทุน (cultural capital) อีกเช่นกัน ถ้าภาษาเป็นตัวบ่งชี้การมองโลก ความเปลี่ยนแปลงที่มากับภาษาในปัจจุบันที่เป็นสิ่งที่น่าศึกษาไม่น้อยเลย

36. คำว่า “เงินหลวง” ไม่อาจหาคำแปลเป็นภาษาตะวันตกได้ เพราะในบริบทของสังคมไทย เงินของพระราชาก็ใช้ว่าพระราชาจะสามารถใช้ได้ตามพระราชอัธยาศัยเสมอไป ประมุขของเราเช่นรัชกาลที่ 3 ทรงหาเงินใส่ท้องพระคลังไว้จนคนรุ่นลูกรุ่นหลานสามารถ “ซื้อบ้านเมืองกลับคืนมา” ได้ในกรณีพิพาทกับมหาอำนาจตะวันตก ท้ายที่สุด เงินของพระราชาก็คือบรรพบุรุษของ “public money” (34/1) ในลักษณะหนึ่งนั่นเอง ซึ่งน่าประหลาดที่เรายังไม่ยอมเลิกใช้คำว่า “เงินหลวง” (ซึ่งถ้าแปลว่า “royal money” [36/1] ก็จะไม่สื่อความที่ตรงตามความเป็นจริง) อันที่จริง ความช่วยเหลือจากรัฐ (state support: 36/2) ที่มหาวิทยาลัยได้รับก็คือ เงินจากภาษีอากร (taxpayers’ money: 36/1) นั่นเอง ถ้าเช่นนั้น มหาวิทยาลัยของรัฐก็คือ มหาวิทยาลัยของประชาชน ประชาชนจึงมีสิทธิที่จะตรวจสอบมหาวิทยาลัยมากกว่านี้ มิให้ดำเนินกิจการใดๆ ที่มีได้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา

37. คนไทยชอบทำบุญด้วยการสร้างวัด หรือด้วยการสร้างสถานพยาบาล เป็นการให้ทานโดยไม่หวังผลตอบแทนอันเป็นรูปธรรม คือเป็นการให้ (donation: 37/1) ที่อาจจะมิได้ส่งผลในชีวิตนี้ แต่สำหรับชาวพุทธบางคน อาจจะพอใจกับการหวังผลบุญในชีวิตหน้า การทำบุญด้วยการบริจาคให้กับสถาบันการศึกษาเป็นของใหม่ แม้รัฐจะสร้างระบบภาษีอากรที่เอื้อต่อการบริจาคให้กับสถาบันการศึกษา แต่ก็ดูจะยังไม่เกิดมรรคผลอันใด ต่างจากในบางประเทศ เช่น ในสหรัฐอเมริกา ซึ่งการบริจาคให้กับสถาบันการศึกษากะทำกันมาอย่างต่อเนื่อง มูลนิธิบางแห่งหยิบยื่นความช่วยเหลือมาให้กับประเทศในแคว้นไกล ซึ่งสำหรับประเทศไทยนั้น การสร้างวิทยาการด้านแพทยศาสตร์ขึ้นมาจนมีคุณภาพดังที่เห็นกันอยู่ในปัจจุบันก็ได้รับอานิสงส์จากเงินบริจาคของมูลนิธิต่างประเทศ มหาวิทยาลัยชั้นนำของโลกตะวันตกพึ่งตนเองได้เพราะมีกองทุน (endowment fund) จำนวนมหาศาล ซึ่งถ้าบริหารอย่างซื่อสัตย์และตรงไปตรงมาก็จะทำให้มหาวิทยาลัยนั้นทำบทบาทหน้าที่ในการเป็นผู้นำของอุดมศึกษาได้ จริงอยู่ เงินบริจาคมิได้ไหลเข้ามาโดยอัตโนมัติ แต่มหาวิทยาลัยจะต้องทำสิ่งที่เรียกว่าการหาทุน (fundraising: 37/2) ซึ่งเป็นความสามารถที่วงการอุดมศึกษาเรียกร้องจากผู้บริหาร ในบางครั้งมหาวิทยาลัยอาจต้องยอมรับโดยคุณิว่าตนขาดความชัดเจนในด้านนี้ จึงจำเป็นต้องไปพึ่งองค์กรที่รับจ้างหาทุนเป็นอาชีพ (professional fundraiser) สำหรับประเทศไทยนั้น การหาทุนในลักษณะดังกล่าวยังอยู่ในขั้นตอนของการเริ่มต้น การหาเงินมาอุดหนุนมหาวิทยาลัย จึงยังมีรูปแบบที่ไม่หลากหลายนัก และก็ยังมุ่งไปที่รายได้จากค่าหน่วยกิต ดังที่กล่าวมาข้างต้น ในปัจจุบันมีวิทยาการสาขาหนึ่งที่เรียกตนเองว่า social enterprise (37/2) ซึ่งมีความหมายที่หลากหลายมากอันอาจรวมถึงสังคมสงเคราะห์ แต่ใน

ลักษณะหนึ่งเป็นการนำมหาวิทยาลัยไปเชื่อมโยงกับสังคม เพื่อที่จะแสวงแนวทางในการหาทุน ถ้าทำอย่างพอเหมาะพอดีและอย่างมีศักดิ์ศรี ก็มีใช้สิ่งที่น่ารังเกียจแต่ประการใด เคยมีผู้เชี่ยวชาญชาวอังกฤษในสาขา Social Enterprise ได้มาเป็นวิทยากรในการฝึกอบรมในประเทศไทย และได้กล่าวถึงบทบาทของมหาวิทยาลัยในด้านนี้ไว้ด้วยความมั่นใจมาก เมื่อได้รับคำถามจากผู้เข้ารับการอบรมชาวไทยว่า “ถ้ามหาวิทยาลัยหมกมุ่นในเรื่องนี้มากเกินไป จนถึงขั้นที่จะไม่ฟังคำวิจารณ์จากนักวิชาการของตัวเอง จะมีผลกระทบต่อการสร้างสำนึกในด้านปัญญาและจิตวิญญาณ (intellectual and spiritual: 2/1) หรือไม่” ท่านผู้เชี่ยวชาญก็เกิดความงุนงงเป็นอันมาก เพราะจะลืมนึกไปว่าบทบาทหน้าที่ดั้งเดิมของมหาวิทยาลัย คือ การสร้างความรู้และปัญญา

บทสรุป: มีทางออกหรือไม่สำหรับอุดมศึกษายุคใหม่

การวิเคราะห์หมโนทัศน์ที่ได้เสนอไว้ข้างต้นชี้ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนในบางประการ ส่วนที่ชัดเจนที่สุดเป็นเรื่องของบทบาทของครูและนักศึกษา ซึ่งแต่เดิมร่วมกันก่อตัวขึ้นมาเป็นประชาคมของคณาจารย์ (community of scholars) ซึ่งได้ถูกกลืนกินไปเสียแล้วด้วยกระบวนการใหม่ที่มีการผลิตเพื่อตอบสนองลูกค้า ณ จุดนี้ เราจำเป็นต้องยอมรับโดยคุณิว่ามหาวิทยาลัยของไทยในหลายๆ กรณีทำเกินกว่าความต้องการของสังคม ทำเกินกว่าความต้องการของตลาด คือทำกิจของการโฆษณา เรียกลูกค้าให้ซื้อสินค้าฟุ่มเฟือย หรือสินค้าที่ด้อยคุณภาพด้วยราคาที่สูงเกินควร อย่างไรก็ตามแต่จะพิจารณาด้วยจรรยาบรรณของนักวิชาการเลย แม้แต่ด้วยจรรยาบรรณของพ่อค้าก็ไม่น่าจะยอมรับได้แล้ว กระบวนการผลิตและจำหน่ายสินค้าจึงมิได้เกิดจาก

ความต้องการจากภายนอกเสมอไป แต่กิเลสเป็นตัวขับเคลื่อนการย้ายจากภายในระบบอุดมศึกษาเอง ถึงเวลาแล้วที่เราจะต้องพิจารณาตัวเอง พุดกันตามความเป็นจริง มหาวิทยาลัยเอกชนบางแห่งที่ต้องการเลี้ยงตัวเองอาจจะรักษาเกียรติภูมิของอุดมศึกษาไว้ได้ดีกว่ามหาวิทยาลัยของรัฐเสียอีกในบางครั้ง

ในกรณีที่กำลังมาข้างหน้า นักศึกษาจำนวนไม่น้อยอาจจะไม่สำนึกว่าตนกำลังถูกหลอก แต่สำหรับครูนั้น สังเกตได้ว่า ถ้าไม่เกิดความขัดข้องใจที่ต้องเข้าไปร่วมขบวนการของการผลิตและจำหน่ายสินค้า ก็มีอีกประเภทหนึ่งที่ยินดีและยินยอมเป็นเครื่องมือให้แก่ขบวนการนี้เสียเลย เพราะเป็นการเสริมรายได้ด้วยวิธีการที่เป็นทางการภายใต้การนำของมหาวิทยาลัยเอง อันที่จริง เรื่องการลดทอนความสำคัญและเกียรติภูมิของครูนั้น อาจเกิดจากความเข้าใจผิดที่ว่า การบริหารที่ดีที่สุด ซึ่งใช้ได้ผลมาแล้วในระบบของตลาดและอุตสาหกรรม อาจถ่ายโอนมาใช้กับอุดมศึกษาได้ ประเด็นสำคัญอยู่ที่ว่า ในระบบของการจัดการที่เลียนแบบธุรกิจ และในระบบที่ IT เพิ่มความสำคัญยิ่งขึ้นทุกที ครูมิได้หมดบทบาทไป หรือต้องลดบทบาทลงไป แต่เป็นเรื่องของการปรับเปลี่ยนบทบาทและวิธีการทำงานของครู ถ้าไม่ได้ให้ความสำคัญกับครู เรื่องของวิทยาทานก็เป็นอันต้องตกไปโดยปริยาย

สิ่งที่มีอาจปฏิเสธได้ก็คือ ขณะนี้ครูที่ดีมีความทุกข์ มีความอัดอั้นตันใจ ถ้ามีโอกาสไปมีอาชีพอื่นก็อาจจะไม่ลังเลที่จะทำ หรือไม่ก็หาทางเกษียณอายุก่อนกำหนด ก็จะมีแต่ครูที่รักศิษย์ รักชีวิตมหาวิทยาลัยอย่างเต็มเปี่ยมเท่านั้นที่ยังอดทนต่อสภาพปัจจุบันได้ ความทุกข์นี้มิได้เกิดจากการที่ได้รับเงินเดือนน้อยไม่พอกิน ดังที่กำลังมาข้างหน้า แต่เป็นเพราะถูกแย่งเวลาจากการสอนและการวิจัยไปใช้กับการสนองระบบการประเมินอันซับซ้อนเกินพอดี จริงอยู่ตราบไต่ที่รัฐ

ยังสนับสนุนมหาวิทยาลัยอยู่ การประเมินจำเป็นต้องมี เพื่อพิสูจน์ด้วยความโปร่งใสว่า สถาบันอุดมศึกษาใช้ “เงินหลวง” ด้วยความถูกต้องและมีประสิทธิภาพ (ถึงมหาวิทยาลัยเอกชนที่มีได้รับเงินอุดหนุนก็จำเป็นต้องมีระบบประเมิน) การที่มีทั้งระบบประเมินด้วยตนเอง และระบบประเมินโดยองค์กรอิสระจากภายนอกนั้น โดยหลักการถือว่าชอบแล้ว แต่ก็ยังไม่มีอัคริยะด้านการจัดการคนใดที่สามารถคิดระบบประเมินที่มีความชัดเจนและความแม่นยำสูง และในขณะเดียวกันก็ง่าย กะทัดรัด และตรงประเด็น อาจจะต้องมีการ “ประกวดแบบ” ในระดับชาติดังเช่นที่ทำกันในวงการสถาปัตยกรรม เพื่อให้ได้มาซึ่งระบบประเมินที่ผู้ถูกประเมินยอมรับได้ว่าเป็นสิ่งที่ยังประโยชน์อย่างแท้จริง ผู้เขียนเคยไปเป็นศาสตราจารย์รับเชิญที่มหาวิทยาลัย แคลิฟอร์เนีย เบิร์กลีย์ (U.C. Berkeley) ในสหรัฐอเมริกา และก็ต้องยอมรับว่าระบบการประเมินการสอนโดยผู้เรียน โดยเฉพาะภาคบรรยายนั้น เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อผู้สอน ช่วยให้ครูปรับตัวเองให้เป็นครูที่ดีขึ้น แต่นั่นก็หมายความว่า มีเงื่อนไขบางประการซ่อนอยู่ในระบบ นักศึกษาจะต้องเอาจริงเอาจังต่อระบบประเมิน และมีวุฒิภาวะพอที่จะประเมินงานของครูอย่างสร้างสรรค์ ถ้าระบบของไทยยังไปไม่ถึงจุดนั้น เราก็จำเป็นต้องพัฒนาศิษย์ของเราให้ไปให้ถึงจุดนั้นให้ได้ ถ้านักศึกษาได้รับ “วิทยาทาน” จากครู เขาคงจะไม่ประเมินงานของครูในระดับเดียวกับ “สินค้า” ที่หาซื้อได้ทั่วไปเป็นแน่

การที่ผู้เขียนอ้างแนวคิดของ วิลเฮล์ม ฟอน ฮุมโบลด์ท์ มาหลายครั้งมิใช่เป็นการตกหลุมพรางของอุดมคติที่ล้าสมัย แต่เป็นเพราะได้คิดไตร่ตรองดูแล้วว่า ความคิดของท่านผู้นี้สามารถนำมาปรับให้เหมาะกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปได้ จะขออนุญาตกล่าวซ้ำอีกครั้งหนึ่งว่า มหาวิทยาลัยแบบ

สุมโบลด์ท์เป็นแหล่งที่ให้เสรีภาพกับคนหนุ่มสาวที่จะแสวงหาแนวทางที่เหมาะสมกับความต้องการและความสามารถของตน มหาวิทยาลัยคือสถาบันที่เอื้อให้ปัจเจกบุคคลสร้างวุฒิภาวะให้กับตนเอง จากมุมมองของศิษย์เก่าเยอรมันจากประเทศโปแลนด์ ผู้เขียนอดคิดไม่ได้ว่าเยอรมนียอมเสียสละมากเกินไปในการดำเนินการตาม Bologna Declaration (1999) ด้วยการยอมปรับระบบให้เข้ากับระบบกลาง มีการลดการศึกษา ก่อนเข้ามหาวิทยาลัย จาก 13 ปี ลงเหลือ 12 ปี และจัดทำหลักสูตรระดับปริญญาตรีขึ้นเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์อุดมศึกษาของเยอรมันโดยใช้เวลาศึกษา 3 ปี อันเป็นระบบที่รัดรั้งตายตัวเกินไปเสียจนนักศึกษาไม่มีโอกาสที่จะคิดเอง เลือกเอง ค้นพบเอง ทั้งนี้เพราะอุดมศึกษาของเยอรมันขาดประสบการณ์ในการจัดการเรียนการสอนในระดับปริญญาตรี ซึ่งผู้ที่สันตติกรณ์ในเรื่องนี้ คือประเทศอังกฤษ ใช้เวลาหลายศตวรรษกว่าจะหาทางออกที่เหมาะสมได้ มหาวิทยาลัย เช่น ออกซฟอร์ด และ เคมบริดจ์ แม้จะโดดเด่นในฐานะ “มหาวิทยาลัยวิจัย” ในโลกยุคใหม่ ก็ไม่ยอมลดความสำคัญของการศึกษาระดับปริญญาตรีลงไปแต่ประการใด เพราะรู้จักผ่อนสั้นผ่อนยาวระบบ “มนุษย์สัมพันธ์มนุษย์” ด้วยการให้ครูกับศิษย์พบกันตัวต่อตัวยังคงประสิทธิภาพดั้งเดิมไว้ได้ แทนที่ IT จะเข้ามาทำให้ระบบเดิมล้าสมัยไป ในทางตรงกันข้าม IT กลับกลายมาเป็นตัวเสริมให้ความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นระหว่างครูกับศิษย์นำไปสู่การเจริญปัญญาได้ดียิ่งขึ้น เยอรมนีไม่มีโอกาสได้เรียนรู้จากประสบการณ์ในลักษณะที่ว่่านี้ จากเสรีภาพทางปัญญาของมหาวิทยาลัยแบบสุมโบลด์ท์ อุดมศึกษาเยอรมันเบนทิศทางไปสู่หลักสูตร “สำเร็จรูป” ที่ค้านกับชนบอุดมศึกษาอันยาวนานของตน

ประเด็นที่เกี่ยวกับบทบาทของครูในโลกที่ IT เป็นใหญ่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวด เพราะศักยภาพอันมหาศาลของ IT เชื้อต่ออุดมการณ์ของมหาวิทยาลัยแบบฮุมโบลด์ท์ นั่นคือการให้โอกาสแก่ผู้เรียนที่จะเลือกเฟ้นความรู้ที่ตนต้องการจากข้อมูลอันมหาศาล ไร้ขอบเขต ไร้พรมแดน แต่เดิมความรู้อยู่กับครู อยู่กับหนังสือ อยู่กับห้องสมุด ปัจจุบันผู้เรียนมีแหล่งข้อมูลที่กว้างกว่าเดิมมากนัก และนั่นคือปัญหา ที่กวี เบร์ทอลท์ เบรชท์ (Bertolt Brecht) เสนอไว้ให้ “เรียนวิธีการเรียนรู้” นั้น เป็นสิ่งที่พุดง่ายแต่ทำยาก ผู้เรียนมีเวลาพอหรือที่จะลองผิดลองถูกเป็นเวลาแรมปีในการกลั่นกรองความรู้ ครูจึงยังคงความสำคัญอยู่ ครูคือผู้ที่ช่วยกลั่นกรองข้อมูลอันมหาศาลเหล่านั้น เพื่อช่วยให้ผู้เรียนได้ก้าวหน้าในด้านวิชาความรู้ไปในแนวที่เหมาะสมกับตน ครูจึงยังสามารถทำหน้าที่เป็นผู้ชี้ทางให้นักศึกษาได้ มิใช่ทำหน้าที่เพียง “บอกวิชา” หน้าที่ของครูยิ่งยากขึ้นกว่าเดิม สถาบันอุดมศึกษาจึงจำเป็นต้องให้เวลากับครูให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ มิใช่เอาพันธนาการต่างๆ นานาไปบีบคั้นครูดังเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน มาตรการแก้ไขที่เร่งด่วนที่สุดคือการรวมตัวกันขอเจรจากับหน่วยงานของต่างๆ ของรัฐ ที่ในปัจจุบันต่างคนต่างประเมินมหาวิทยาลัยด้วยเกณฑ์ที่ต่างกันให้ร่วมกันปรับระบบด้วยการใช้เกณฑ์เดียวกันหรือเกณฑ์ที่พ้องกัน นอกจากนี้ก็ควรที่จะวิงวอนให้ยกเลิกหรือปรับระบบอันยุ่งยากซับซ้อน เช่น มคอ. ให้รวบรัด เรียบง่าย และตรงเป้า โดยกำหนดเพียงกรอบกว้างๆ ให้มหาวิทยาลัยหาทางกำกับกระบวนการดำเนินการด้วยตนเอง อันน่าจะตอบสนองสาขาวิชาอันหลากหลายได้ จริงอยู่มหาวิทยาลัยต้องยอมรับว่า ถ้ายังใช้ “เงินหลวง” ก็ต้องยอมรับการกำกับและการประเมิน แต่ระบบที่เป็นอยู่เป็นตัวทำลายมหาวิทยาลัยโดยปริยาย เพราะเป็นระบบที่ทำให้นักวิชาการไม่ได้ทำงานวิชาการ

ในเมื่ออุดมศึกษาเลี้ยงไม่ได้ที่จะต้องเปลี่ยนไปเป็นการศึกษาเพื่อทวย
ราษฎร์ (mass education) และมหาวิทยาลัยจำนวนไม่น้อยจำจะต้องปรับตัวไป
เป็นมหาวิทยาลัยเพื่อทวยราษฎร์ (mass university) เราจะยังรักษามาตรฐานและ
ประสิทธิภาพของมหาวิทยาลัยไว้ได้อย่างไร ประเทศไทยมีประสบการณ์ไม่น้อย
เลยในด้านของการจัดการในรูปของ มหาวิทยาลัยเปิด (open university) ทั้งในแบบ
ของมหาวิทยาลัยที่ไม่จำกัดรับ และมหาวิทยาลัยที่สอนทางไกล เราได้ใช้
เทคโนโลยีเท่าที่มีอยู่ในการถ่ายทอดวิชาความรู้มาแต่เริ่มต้น สิ่งที่เราควรจะต้อง
ย้าในเรื่องของ mass university ก็คือ เทคโนโลยีเป็นเพียงเครื่องมือ มหาวิทยาลัย
เพื่อทวยราษฎร์จะดำเนินไปได้ด้วยดีก็ต่อเมื่อผู้เรียนที่แห่แหนกันเข้ามาเรียนเป็น
จำนวนมหาศาลเอาจริงเอาจังกับบทบาทของตนในฐานะผู้เรียน มีความรับผิดชอบ
ต่อตนเอง ในขณะที่ครูก็ต้องทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด ในการสนองตอบความ
ต้องการของผู้เรียน (ซึ่งไม่อาจจะดำเนินไปได้ในรูปแบบหนึ่ง-ต่อ-หนึ่ง ของ
ออกซฟอร์ด และ เคมบริดจ์) โดยใช้ IT เป็นเครื่องช่วยอย่างมีประสิทธิภาพ ถ้า
มองปัญหาในลักษณะนี้ mass university สามารถที่จะอ้างได้ว่าตนเป็นทายาทสาย
ตรงของมหาวิทยาลัยแบบฮุมโบลด์ท์ ขนาดอาจเปลี่ยนไป รูปแบบอาจเปลี่ยนไป
วิธีการเรียนรู้อาจเปลี่ยนไป แต่ปรัชญาการศึกษามีได้เปลี่ยน มหาวิทยาลัยเพื่อ
ทวยราษฎร์ให้เสรีภาพแก่ผู้เรียนโดยมีครูเป็นพี่เลี้ยง เป็นแหล่งที่จะฝึกฝนวิชา
learning how to learn ได้ดีที่สุดที่สุด

เมื่อได้เอ่ยถึงมหาวิทยาลัยเพื่อทวยราษฎร์แล้ว ก็จำเป็นที่จะต้อง
ย้อนกลับไปพิจารณาต้นแบบมหาวิทยาลัยเพื่อทวยราษฎร์ของไทยที่รัชกาลที่ 3
ได้พระราชทานไว้ให้แก่ปวงชนชาวไทย (การเรียก “จารีกวดโพธิ์” ว่าเป็น
university in stone ต้องถือว่าเป็นการมองประเด็นที่ไม่ลึกซึ้งพอ เพราะยึดติดแต่

เพียงรูปลักษณะภายนอก) ข้อจำกัดของต้นแบบที่ท่าเตียนของเราก็คือ แผ่นศิลา
ขาดความยืดหยุ่นและความคล่องตัวของสมองกลยุคใหม่ จารึกวัดโพธิ์ทำให้
ทันสมัยได้ยาก พูดด้วยภาษาปัจจุบันคือไม่เปิดทางให้สำหรับการ “update” แต่
หลักการที่ว่าความรู้และภูมิปัญญาเป็นของกลางที่มหาชนมีสิทธิ์ที่จะเข้าถึงได้
ถือได้ว่าเป็นหลักการที่ประเสริฐที่สุด และเราก็ไม่ควรลืมที่ว่า Rama III et al. ได้
ทำหน้าที่ของครูที่ดี ในการจัดการความรู้ด้วยการกลั่นกรองเอาสิ่งที่มีคุณภาพ
และคุณค่ามาเผยแพร่ไว้ชิ้นหนึ่งแล้ว เราอาจกล่าวถึง “ต้นแบบจากวัดโพธิ์” (The
Wat Pho Model) ได้อย่างเต็มปาก²² ซึ่งอาจจะนำมาปรับใช้กับหลักการของ
มหาวิทยาลัยแบบฮุมโบลด์ท์ได้เป็นอย่างดี เราอาจจะต้องเบนความสนใจไปจาก
มหาวิทยาลัยทำการค้า (ไม่ใช่มหาวิทยาลัยหอการค้าฯ) สักระยะหนึ่ง แล้ว
รณรงค์ เรียกร้อง ให้เกิดการรวมตัวของผู้รู้ ซึ่งพร้อมที่จะดำรงไว้ซึ่งหลักการ
ของวิทยาทาน สิบกว่าปีมาแล้วที่นักการเมืองท่านหนึ่งผู้ดำรงตำแหน่ง
รัฐมนตรีว่าการทบวงมหาวิทยาลัยได้ริเริ่มก่อตั้ง “ศาสตราจารย์สโมสร” ขึ้น ซึ่ง
เมื่อนักวิชาการเหล่านั้นได้มาชุมนุมกัน ก็ได้พิจารณาตนเอาไว้ว่าพร้อมที่จะร่วม
กิจกรรมที่เป็นวิทยาทาน แต่เมื่อนักการเมืองท่านนั้นหมดวาระไป กิจกรรมของ
ศาสตราจารย์สโมสรขาดช่วงไป เพราะผู้ที่ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้จัดการคือ
หน่วยงานของรัฐ ซึ่งมีงานล้นมืออยู่แล้ว

การนำแนวคิดของฮุมโบลด์ท์ที่ว่าด้วยอุดมศึกษาตามอัธยาศัยของ
ผู้เรียน มาผนวกกับการสั่งสมและเผยแพร่ความรู้เพื่อกิจสาธารณะของรัชกาลที่
3 ผนวกเข้าอีกชั้นหนึ่งกับระบบอาสาสมัครของผู้ที่พร้อมจะให้วิทยาทาน โดยใช้

²² ผู้เขียนได้รับข้อเสนอแนะจาก ศ.ดร. ปิยะวัติ บุญหลง ผู้อำนวยการสถาบันคลังสมองแห่งชาติ ให้นำ
ความคิดเรื่องต้นแบบจากวัดโพธิ์มาอธิบายให้เข้ากับบริบทของปัจจุบัน

IT เป็นเครื่องมือในการดำเนินงาน การคิดในแนวนี้น่าจะเหมาะสมกับยุคสมัย แหล่งเรียนรู้ใหม่อาจจะมิใช่มหาวิทยาลัยในรูปแบบที่รู้จักกัน อาจจะไม่มีการประสาทปริญญา แต่อาจจะพัฒนาไปถึงขั้นที่เอื้อให้ผู้เรียนด้วยระบบการเรียนการสอนแบบออกฟลอร์ดและเคมบริดจ์ก็ยังได้ โดยใช้ IT เป็นตัวสื่อ การโยกหาความรู้ในหมู่มหาชนมีอยู่อย่างแน่นนอน โครงการวิจัยการวิจารณ์ ซึ่ง สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ให้ทุนต่อเนื่องมาเป็นทศวรรษได้ทดลองเปิด “คลีนิกการวิจารณ์” ขึ้น ในด้านการเขียนสร้างสรรค์ และวรรณกรรมวิจารณ์ ปรากฏว่ามีผู้ติดต่อขอความช่วยเหลือเป็นจำนวนมากเกินกว่านักวิจัยเพียงไม่กี่คน จะตอบสนองได้ งานในลักษณะนี้ควรจะเหมาะสำหรับ “ศาสตราจารย์สโมสร”

บทความฉบับนี้เริ่มต้นจากการพิเคราะห์หลักการทั่วไปที่ว่าด้วยอุดมศึกษา โดยเน้นแนวคิดแบบไทยที่ว่าด้วยวิทยาทานและบทบาทของครู แล้วใช้บททดลองของการวิเคราะห์หมโนทัศน์ต่างๆ ที่มีผู้นำมาใช้ในกิจกรรมอุดมศึกษา ในปัจจุบัน เปรียบเทียบกับหมโนทัศน์แบบประเพณี ผลปรากฏว่า “คำ” มิได้หมายถึงแต่เพียง “คำ” แต่คำที่เปลี่ยนไปบ่งบอกถึงความคิดที่เปลี่ยนไป อันส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของแวดวงอุดมศึกษาที่ดูจะถล่มสลายไปในกิจการเชิงธุรกิจ ซึ่งแต่เดิมเป็นเพียงตัวเสริม แต่ได้กลับกลายมาเป็นตัวชี้นำทิศทางของอุดมศึกษาไปอย่างที่เรามิได้คาดคิดมาก่อน ปรากฏการณ์ที่กล่าวมานี้เกิดขึ้นในระดับนานาชาติ และแม้แต่โลกตะวันตกอันเป็นต้นแบบของอุดมศึกษา ที่ได้สร้างคุณูปการไว้มากมายให้แก่โลกก็มิอาจหนีปวงกรรมที่กล่าวมานี้ได้ สำหรับผู้ที่อยู่ในวงการอุดมศึกษาของไทยนั้น อาจจะมีทั้งที่คิดว่าระบบใหม่นี้เหมาะสมแล้ว และผู้ที่ยังคิดหาทางออกไม่พบ ผู้เขียนก็เพียงแค่จะขอเสนอว่าให้แสวงหาทางสายกลางระหว่างวิทยาทานกับการหารายได้ ซึ่งในกรณีหลังนี้น่าจะ

เป็นเพียงแค่เครื่องช่วยให้มหาวิทยาลัยได้ทำหน้าที่ในการให้วิทยาทานต่อไป โดยไม่ประสบภาวะล้มละลาย หากใช้เป็นจุดหมายปลายทางของมหาวิทยาลัยไม่ เพราะมหาวิทยาลัยมิใช่ธุรกิจ แม้จำจะต้องหยิบยืมเครื่องมือบางอย่างจากธุรกิจ มาใช้

มีคำคมจากนักประพันธ์ชาวฝรั่งเศส อัลเฟรด์ เดอ มิวเซ (Alfred de Musset: 1810–1857) จากละครเรื่องชื่อของเขาชื่อ *ลอเรนซaccio* (Lorenzaccio) ความว่า “แต่เดิมความชั่วเป็นเพียงเสื้อผ้าห่มกาย บัดนี้มันเกาะติดเข้าไปถึงเนื้อหนังจนแกะไม่ออกเสียแล้ว” อุดมศึกษาไทยน่าจะได้อะไรจากคำคมนี้บ้าง แม้ว่า คำของมิวเซอาจจะแรงเกินไปสำหรับเรา

สำหรับสมาชิกของประชาคมอุดมศึกษาที่ต้องการจะสืบทอดพระราช ปณิธานของรัชกาลที่ 3 ต่อไปในด้านของการสร้างทานบารมีด้วยการมอบภูมิ ปัญญาให้เป็นสมบัติสาธารณะ ข้อเสนอที่ว่าด้วยการก่อตัวของ “ศาสตราจารย์ สโมสร์” อาจจะเป็นทางออกที่มีความสง่างามไม่น้อยเลยสำหรับอุดมศึกษาไทย

ประวัติผู้เขียน

เจตนา นาควัชระ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รับทุนรัฐบาลไปศึกษาต่อในยุโรป จบปริญญาตรีสาขาภาษาปัจจุบันจากมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ (Cambridge) และปริญญาเอกสาขาวรรณคดีเปรียบเทียบจากมหาวิทยาลัยทือบิงเงน (Tübingen) เป็นอาจารย์รุ่นแรกของมหาวิทยาลัยศิลปากร พระราชวังสนามจันทร์ เคยดำรงตำแหน่งบริหารในมหาวิทยาลัยฯ และเกษียณอายุราชการในตำแหน่ง ศาสตราจารย์ระดับ 11 มีผลงานตีพิมพ์เป็นภาษาไทย อังกฤษ เยอรมัน ฝรั่งเศส ทั้งในและต่างประเทศ ในสาขาวรรณคดีศึกษา วัฒนธรรมเปรียบเทียบ การวิจารณ์ศิลปะ สาขาต่างๆ และอุดมศึกษา เคยดำรงตำแหน่ง Deputy Director ของ SEAMEO Secretariat และเป็นกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิในหน่วยงานต่างๆ ของราชการ และมหาวิทยาลัยของรัฐและเอกชน ได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยไทยและต่างประเทศ รวม 6 แห่ง ล่าสุดจาก Tübingen University เยอรมนี ปัจจุบันเป็นกรรมการบริหาร สถาบันคลังสมองของชาติ

สถาบันคลังสมองของชาติ
[65]
539/2 อาคารมหานครยิบซัม ชั้น 22บี
ถนนศรีอยุธยาเขตราชเทวี กรุงเทพฯ 10400

